

דברי הימים ב - מצודת דוד

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד טו טז
יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל
לא לב לג לד לה לו

דברי הימים ב פרק-א

א ויתחזק שלמה וגו'. וה' וגו'. ר"ל על כי היה ה' עמו לכן התחזק:
ב ויאמר שלמה וכו'. אמר להם ללכת עמו אל הבמה אשר בגבעון קצר
בדבר המובן: לכל ישראל. וחזר ופירש שאמר להשרים שבהם: ראשי
האבות. שהם ראשי האבות: ד בהכין. במה שהכין לו מקום: כי נטה.
הטה ופרש: ה וידרשהו. ר"ל הקריב עליו קרבנות: ו ויעל עליו. לפי
שהפסיק בדברים אמר שוב ויעל וכן דרך המקרא: ח והמלכתני. במה
שהמלכת אותי מבין שאר בניו הראית לדעת שלא חטא אבי בבת שבע
אמי ולחסד גדול יחשב: ט יאמן. יקוים דבריך מה שדברת עם דוד אבי
להיות המלוכה נכון בידי: על עם רב. וא"כ עסקיהם מרובים: י עתה.
הואיל וכן שאלתי היא לתת לי חכמה לדעת לצאת ולבוא לפני העם הזה:
כי מי ישפוט. א"א לשפוט עם כאלה מחכמת לבבו מבלי עזר מן השמים:
יא זאת. השאלה הזאת: יב נתון לך. עתה נתון לך מאתי: יג לבמה
וכו'. ר"ל מהדרך אשר הלך לבמה וכו' שב ובא לירושלים מלפני אוהל
מועד: וימלך. ר"ל קבלוהו למלך באהבה רבה בעבור רוב החכמה
הנתונה בו בלילה ההוא: יד בערי הרכב. הערים המיוחדים להעמיד
בהם הרכב: ועם המלך. ומקצתם היו עמו בירושלים: טו יתן וכו'. ר"ל
עזבם בחוצות כי בעבור שהיה רבי המשקל היו נשמרים כי לא היה
מהאפשר לשאתם ולגנבם: אשר כשפלה. הגדלים בעמק הרבה מאוד:
טז ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים היו לו ממצרים ומן קוא
והוא שם מקום והסוסים מצויים שם: סוחרי המלך. ר"ל שלמה שלח
סוחרים והם יקחו הסוסים מן קוא במחיר ולפי ערך שויו של כ"א:
יז ויעלו ויוציאו ממצרים. ר"ל אבל למצרים לא שלח סוחרים כי אנשי

מצרים עצמם היו מעלים ומוציאים לו מרכבה שהם ד' סוסים בעבור שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם: **וסוס בחמשים ומאה**. ומזה נשמע שהמרכבה הם ד' סוסים: **וכן לכל מלכי החתים**. גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים: **בידם יוציאו**. אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם או שעל מלכי החתים וכו' יאמר שהם יוציאו בידם ור"ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ"מ בהבאה למקומם לא הי' לשם יפוי הכח כשלמה: **יח** למלכותו. לפי הראוי וההגון למלכותו:

דברי הימים ב פרק-ב

א ומנצחים עליהם. רודים ונוגשים עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה: **ב** כאשר עשית וכו'. כאומר כן עשה עמדי וכאשר יאמר בסוף דבריו: **להקדיש לו**. נדרי קרבנות: **ג** ומערכת תמיד. הם לחם הפנים: **ועולות**. להעלות לו עולות תמיד בבקר ובערב: **לשבתות וכו'**. הם המוספין: **לעולם זאת**. הדבר הזה קבוע הוא לעולם על ישראל וכאומר בעבור זה מהצורך לבנות בית חזק ומתקיים: **ד** גדול. אעשנהו גדול בבנין וביופי: **ה** ומי וכו'. כאומר הנה עם כל גודל הבית אל תחשוב שתהיה לשבתו כי מי יעצר כח וכו': **ושמי וכו'**. הם השמים העליונים אשר ממעל השמים הנראים: **לא וכו'**. לא יחזיקו אותו כי הוא מקום העולם ואין העולם מקומו: **ומי אני**. עם כי אני מלך מי אני נגדו הלא כמוני כאין: **כי וכו'**. אינה עשויה כ"א להקטיר בה לפניו: **ו** עם החכמים. לעשות במלאכה עם החכמים אשר עמי: **ז** מהלבנון. אשר בארצך: **יודעים לכרות וכו'**. לפי הקצב הנראה למלאכת הבנין: **עם עבדיך**. יהיו עם עבדיך לסייע להם: **ח** ולהכין. צוה להכין לי וכו': **והפלא**. ברוב הגודל ומהצורך א"כ לעצים מרובים: **ט** לחוטבים. ולתוספת ביאור אמר לכורתי העצים: **נתתי**. כמו אתן: **מכות**. כתות וטחון, או הוא מלשון נכת והוא תרגום של נשך ור"ל לנשוך בשיניהם ולאכלם ויהיה כמשי"כ במ"א מכולת שהוא כמו מאכולת: **י** באהבת. בעבור שה' אוהב את עמו לזה העמיד אותך עליהם למלך להיות להם לפאר ולעזר: **יא** אשר יבנה. אשר יהיה בונה בית ה' ובית ההגון למלכות ישראל וכאומר אם הוא יהיה הבונה אז יהיה בתכלית הפאר והיופי: **יב** ועתה וכו'. גם זה מדברי הכתב ששלח אל שלמה ועל שהתחיל בה לומר באהבת וכו' לזה הפסיק וסמך לו שאמר אז להעומדים לפניו ברוך ה' וכו' וחוזר לדברי הכתב: **לחורם אבי**. כמו לחורם ולאבי ור"ל יודע בינה ואומן מובהק שלי ומאז היה אומן מובהק של אבי, או הלמד היא במקום את ועל האומן אמר כי גם שמו היה חירם כמ"ש במ"א וקראו אבי בלשון חשיבות על רוב חכמתו כי אב הוא ענין שר

וחשוב: **[יג] איש צורי**. ר"ל מאז התגורר בצור: **ולחשוב**. להמציא מלאכות יקרות הבאה ממחשבת הלב וכן מעשה חושב (שמות כו) ויאמר על מעשה האריגה מחולף הצורות בהעבר מזה מן העבר מזה: **אשר ינתן לו**. לעשות אותם עם חכמך: **[טו] ואנחנו**. ר"ל עבדי: **על ים יפו**. היו קרוב אל הלבנון ועל הים ההוא השיטו את העצים: **ואתה**. ר"ל עבדיך יעלו אותם מן המים לשאתם ירושלים: **[טז] הגירים**. הם הגבעונים: **[יז] ויעש מהם וכו'**. עם כי כבר נאמר למעלה חזר ואמר לסמכו לספור הבנין: **מנצחים**. רודים ונוגשים את העם לעשות העבודה ולא ירפו ידיהם מן מלאכה:

דברי הימים ב פרק-ג

[א] אשר נראה. אשר שם נראה המקום ב"ה לדוד אביו ויאמר על ירידת האש שעל המזבח כמ"ש ויענהו באש מן השמים (ד"ה אי כ"א): **אשר הכין**. על שלמה יאמר שהוא הכין לבנות במקום שקבע דוד בגורן וכו': **[ב] בשני**. ביום שני בשבת או בחודש ורז"ל דרשו בו בר"ה: **[ג] ואלה הוסד**. אלה מספרי האורך והרוחב אשר הניח היסוד לבנות וכו': **במדה הראשונה**. במדת האמה שנעשה בה המשכן שהיתה ראשונה לבנין המקדש והיא היתה בת ששה טפחים: **[ד] אשר על פני האורך וכו'**. ר"ל אשר האורך עמד לרוחב ההיכל הוא היה במדת אמות עשרים כי המדה המועטת תקרא רוחב וההיכל היתה ארבעים על עשרים והאולם היתה רחבה עשרה כמו שנאמר במ"א וארכה עשרים אם כן עמד אורך האולם ע"פ רוחב ההיכל: **והגובה מאה ועשרים**. ובמ"א נאמר שלשים ויתכן לומר כי שם נאמר על הבית וכאן על האולם, או נאמר כי תשעים אמות היו העליות זו על זו כמ"ש תבנית האולם וכו' ועליותיו (ד"ה אי כ"ח): **מפנימה**. בעבור הכתלים שבפנים בחללו ועל הבית יאמר לא על האולם: **[ה] הבית הגדול**. זה ההיכל שהיתה גדולה מכולם מ' על כ': **חפה**. את קרקע הבית חפה בעצי ברושים וכן נאמר במ"א: **ויחפהו**. על העצים חפה הזהב: **ויעל עליו**. העלה על החיפוי ציורי אילני חמר ושרשרות: **[ו] ויצף וכו'**. בקירות הבית שקע אבנים יקרות במשבצות הזהב להיות לנוי ולפאר: **[ז] הקורות**. קורות התקרה: **הספים**. מזוזות הדלתות: **וקורותיו**. הכתלים: **ופתח**. חתר צורות כרובים על הכתלים: **[ח] ארכו על פני רוחב הבית**. על שאמר כן באולם שהיתה כ' על עשר אמר כן בבית קה"ק עם שהיתה כ' על כ': **אמות עשרים**. ר"ל והיתה אמות עשרים: **לככרים**. עלה לככרים שש מאות: **[ט] למסמרות**. הם היתדות שחבר בהם את חפוי הזהב על העצים: **והעליות**. כותלי בנין העליות: **[י] ויעשו וכו'**. כרובים. הם עמדו בארץ והיו מעץ ומצופים זהב: **[יג] פורשים**. כשהם פרושים ברוחב קה"ק: **לבית**. מול חלל הבית ולא פנו זה מול זה: **[יד] את הפרוכת**. מול פתח בית קה"ק ועם שהיו שם דלתות כמ"ש

למטה ובמ"א: **ויעל**. צייר עליו כרובים במעשה רוקם: **[טו]** לפני הבית. בחלל האולם: **שלשים וחמש אורך**. של שניהם יחד: **והצפת**. היא הכותרת האמור במ"א וקרואי צפת לפי שהיתה צפוי וכסוי על העמוד ממעל: **[טז]** **ויעש שרשרות**. הוא האמור במ"א ויעבר ברחוקות וכו' ור"ל שעשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחיצה שבין ההיכל לבית קה"ק: **בדביר**. המחיצה ההיא נקראה דביר כמו בית קדש הקדשים עצמה: **ויתן על ראש העמודים**. נתן שרשרות על ראש העמודים ובהם היו הרמונים חרוזים ולפי שזכר מלת שרשרות בתחלת המקרא חסרו כאן וסמך על המבין ועם שאינם במקום השרשרות ההם: **מאה**. לכל טור היו מאה ולכל עמוד היו שתי טורים כמ"ש במ"א: **[יז]** **יכין**. לסימן טוב שיכין הבית לעד: **בועז**. הוא מלה מורכבת בו עז ר"ל בהבית הזה ימצא עוז וחוזק לישראל:

דברי הימים ב פרק-ד

[א] **מזבח נחושת**. ר"ל מזבח אבן תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר: **[ב]** **את הים**. כעין גיגית גדולה עשויה בדמות ים: **מוצק**. ביציקה נעשה ולא בהקשת הקורנס: **משפתו**. משפת זה עד השפה שממולו: **עגול סביב**. בכל סביבו היה עגול: **וקו שלשים**. כי כל מה שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה: **[ג]** **ודמות בקרים**. כעין ראשי בקרים ובמ"א נאמר פקעים כי עשו בפקעים צורות ראשי בקרים: **תחת לו**. ר"ל בשלש האמות התחתונות שהיו מרובעות אבל שתי האמות העליונות היו עגולות כמ"ש רז"ל בערובין וז"ש עשר באמה מקיפים וכו' ר"ל ארבעה הפאות שבכל אחת עשר אמות היו הבקרים מקיפים וכו': **שנים טורים**. שני שורות בקרים הקיפו זה למעלה מזה: **יצוקים**. הבקרים ההם היו ניצוקים כאחד עם יציקת הים ולא יצקם בפ"ע וחברם אח"כ במלאכה: **[ד]** **עומד**. הים הזה היה עומד על י"ב בקר עשויים מנחושת: **פונים**. את פניהם: **והים עליהם**. לתוספת ביאור כפל הדבר: **וכל אחוריהם**. אחורי הבקר היו לצד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה: **[ה]** **ועביו**. שוליו ודפנותיו: **ושפתו**. שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצויר בפרח ושושן: **מחזיק בתים**. וחזר ומפרש שלש אלפים יכיל: **[ו]** **מימין**. של הכיור שעשה משה: **לרחצה בהם**. את ידיהם ואת רגליהם כמ"ש בתורה: **את מעשה וכו'**. אף היו מדיחים בהם מעשה העולה כקרבים וכיוצא: **לרחצה**. לכהנים לטבול בו מטומאתן וארז"ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים ודרך בם באו המים מן המעיין: **[ז]** **כמשפטים**. כתמונת מנורת משה בגביעים וכו': **מימין**. של מנורת משה וכן השלחנות: **[ט]** **והעזרה הגדולה**. היא עזרת ישראל וקרואי עזרה על כי נעזרים מה' כאשר יתפללו בה: **[י]** **מכתף הימנית**. בפאת הדרום: **קדמה ממול נגבה**. ר"ל משוך כלפי

מקצוע מזרחית דרומית שבחצר הכהנים: **[יא]** **בבית האלהים**. בעבור צורך בית האלהים: **[יב]** **והגלות והכתרות**. הגולות של הכותרות: **[יג]** **לשתי השבכות**. לתלותן סביבן כמ"ש במ"א: **לכסות וכו'**. על השבכה יאמר שכסתה על גולות הכותרות אשר על פני העמודים ומעשה הכותרות מפרש במ"א: **[יד]** **על המכונות**. להושיבם על המכונות: **[טז]** **ואת הסירות וכו'**. עם שכבר נאמר למעלה אמר שוב לומר שהיו מנחשת מרוק: **כל כליהם**. של חצרות בית ה': **חורם אביו**. הראוי כאביו ותחסר כ"ף השמוש וכן ייטיב גהה (משלי יז) והראוי כגהה ור"ל חורם עשאים טובים ויפים כאביו כלומר כפי מה שהיה עושה אביו שהיה נודע לאומן גדול כמ"ש במ"א: **[יז]** **בעבי האדמה**. חפר באדמה צורות הכלים ההם ושפך שם הנחושת לאחר התכה: **[יח]** **כי לא נחקר**. כ"כ היו ברבוי מופלג עד אשר לא נחקר לדעת משקלם: **[יט]** **אשר בית**. אשר לבית האלהים: **ועליהם**. על השלחנות סדרו לחם הפנים: **[כ]** **לבערם**. העשויים להדליק בהם הנרות כמשפט התורה אשר עמדו לפני הדביר המה היו מזהב סגור: **[כא]** **והפרח**. קבוצת הפרח: **זהב**. היו מזהב: **הוא מכלות זהב**. היה כליל זהב מבלי תערובות סיג: **[כב]** **זלתותיו**. בין דלתותיו הפנימיות ולתוספת ביאור אמר לקדש הקדשים ובין דלתות ההיכל היה מצופים זהב:

דברי הימים ב פרק-ה

[א] **את קדשי**. מה שהקדיש דוד אביו כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחושת עשה ממה שלקח אביו מערי הדדעזר כמ"ש בדה"א יח): **ואת הכסף וכו'**. יפרש מה הם קדשי אביו והוי"ו יתירה: **נתן**. כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה': **[ד]** **הלויים**. הכהנים מבני לוי כי במ"א נאמר הכהנים: **[ה]** **ואת אהל מועד**. בגבעון היה ומשם העלוהו וגנזוהו באוצרות בית ה': **הכהנים הלויים**. הכהני העלו את הארון והלויים את אוהל מועד: **[ו]** **לפני הארון**. ללכת לפני הארון: **אל מקומו**. אל המקום העשוי לו: **אל תחת כנפי הכרובים**. הם שעשה שלמה ועמדו בארץ: **[ח]** **ויהיו הכרובים**. ר"ל מתחלה נעשו שיפרשו כנפיהם על מקום עמידת הארון ולזה בהכנס הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככין עליו: **[ט]** **ויאריכו הבדים**. ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקים ובולטין לפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים החוצה להיות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לה: **ויהי שם**. על הבדים יאמר שכ"א היה שם באותה הנחה ומצב: **עד היום הזה**. ר"ל עד אשר נגנז הארון בימי יאשיהו: **[י]** **אשר כרת**. בעת שנתנם: **[יא]** **מן הקדש**. אחר שהניחו שם את הארון: **כי כל הכהנים**. בא ליתן טעם למה לא יזכיר מי הם הכהנים ששמשו אז ואמר כי כל הכהנים הנמצאים אז

בירושלים טהרו לעבודה ולא היה אז מקום לשמור קביעת חלוק המשמרות שיעבדו משמר הקבוע לבד וזהו לפי שהיו הזבחים רבים ולא הספיקו בני המשמר לעשות את כולם לבדם: **[יב] לכולם**. את כולם העמידו וחוזר ומפרש את אסף וכו': **מלבשים**. כולם היו מלובשים בגדי בוץ ובידם מצלתים וכו': **מחצרים**. היו מנגנים בחצוצרות ולתוספות ביאור אמר בחצוצרות וכמוהו רבים במקרא: **[יג] ויהי כאחד**. ר"ל כולם נגנו באחדות אחת להשמיע כאלו הוא קול אחד להלל וכו' ולא הקדים אחד לחברו: **וכהרים קול**. וכאשר הרימו את הקול בחצוצרות וכו': **ובהלל לה'**. ר"ל בההלול האמור בו כי טוב וכו' והוא הנקרא הלל הגדול: **והבית**. ר"ל אז בעת שיצאו הכהנים מבית קדש הקדשים וכולם הרימו בקול וכו' אז נתמלא הבית ענן הרגיל להיות בבית השם: **[יד] מפני הענן**. מפני חשכת הענן: **כבוד ה'**. הוא הענן שנזכר:

דברי הימים ב פרק-ו

[א] אז. בראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ) וערפל הוא עב הענן: **[ב] ואני בניתי**. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד: **ומכון**. ויהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תשרה השכינה עוד במקום אחר: **[ג] ויסב וכו'**. אל מול העם: **ויברך**. הברכה האמורה במ"א אחר התפלה: **עומד**. כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד: **ובידו מלא**. בכח ידיו השלים דברו אשר דבר לאמר: **[ה] לבנות בית**. לבנות בה בית: **[ח] הטיבות**. טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע"י באה ההכנה לצוות עליו ולהכין הכל: **[ט] רק אתה וכו'**. עם שתכין הכל: **[יא] ואשים שם**. בהבית הזה: **אשר שם**. בזה הארון: **ברית ה'**. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנם: **[יב] ויפרוש כפיו**. כדרך שואל החסד: **[יג] כי עשה שלמה**. בא לפרש איך הי' נגד כל ישראל והאיך ראוהו הרחוקים ממנו ואמר כי עשה וכו': **ויעמוד עליו**. וראהו א"כ כולם: **השמימה**. למעלה כלפי השמים: **[יד] שומר הברית**. הגמול שהבטיח בברית: **[טו] אשר שמרת**. ר"ל אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שאני אבנה הבית: **ותדבר**. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום: **[טז] שמר וכו'**. ר"ל שמור גם ההבטחה ההיא אשר הבטחתו שאם זרעו יצדקו לא יופסק מהם המלוכה: **[יז] יאמן דברך**. ר"ל עשה דבר לשיהא נקרא שם הבית אשר בניתי בית ה': **[יח] כי האמנם**. האם אמת הדבר שישב אלהים עם האדם בבית העשוי על הארץ בתמיה הלא שמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה יהיה בית ה': **[יט] ופנית**. לזאת פנה נא אל תפילתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה': **[כ] להיות וכו'**. וזהו תפילתי להיות עיניך וכו':

אל המקום הזה. במקום הזה וכן ואל הארון (שמות כה) ומשפטו ובהארון: **[כא]** ושמעת וכו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפילתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: **ואתה תשמע וכו'**. ר"ל לא שתשב פה לשמוע כ"א התפלה העשוי פה ישמע אל השמים ותקבל ברחמים ותסלח לעון המתפלל: **[כב]** איש לרעהו. בדבר ממון: **ונשא בו אלה**. ויחויב בו חוב שבועה להשביעו: **ובא אלה**. ר"ל וישבע לפני המזבח: **[כג]** להשיב לרשע. כגמולו ולהשיב דרכו בראשו אם הנשבע לשקר אם המשביע בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת וסלחת אמר על זה לא תסלח הואיל וחלל הבית עם השבועה. ולהצדיק צדיק. אם הנשבע באמת אם המשביע בצדק: **[כד]** כי יחטאו. כאשר יחטאו: **[כה]** והשיבותם. ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישוּבו לארצם: **[כו]** כי תענס. ישוּבו מחטאתם למען אשר תענס בעת הצרה ולא מאהבת המקום: **[כז]** ואתה תשמע. עם שלא שבו מאהבה: **כי תורם**. בזה תלמד דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום: **ונתתה**. ולזה מלא משאלותם ותן המטר: **[כח]** רעב כי יהיה. מסיבות אחרות לא מעצירת המטר: **שדפון וכו'**. והרעב מוכן לבוא: **כי יצר לו**. כשיבא אויב לצור עליו בארצו ובשעריו: **כל נגע**. או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו: **[כט]** לכל האדם. בין לאיש יחידי בין לכל עמך: **אשר ידעו**. אשר יכיר בנגע לבבו לדעת שבא המכאוב בעבור נגע העון: **[ל]** ככל דרכיו. כפי כל הדרכים ששאל: **אשר תדע**. וזה לאיש אשר תדע את לבבו שלם עמך: **[לא]** למען ייראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה הלכה לה הצרה ידעו שיד ה' עשתה: **[לב]** למען שמך. בעבור פרסום שמך: **[לג]** אשר תשלחם. כי אין יוצאים במלחמה טרם ישאלו בה': **דרך העיר**. כי בהיותם בדרך לא יוכלו לבא לבית ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם השמימה דרך העיר והבית: **[לה]** ועשית משפטים. לנקום נקמתם מיד העובדי כוכבים: **[לו]** כי אין אדם וכו'. ר"ל אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי להגן הוא על כולם ואז בודאי תאנף בס: **[לח]** דרך ארצם. כי בהיותם בארץ העובדי כוכבים תהיה הכוונה שתעבור התפלה דרך ארצם והעיר והבית: **[לט]** ועשית משפטים. לנקום מהעובדי כוכבים למען יכירו שלא טוב בעיני ה' הכבדת עולם על ישראל: **[מא]** קומה ה'. קום ממקומך להשרות השכינה במקום המנוחה והיא בית קה"ק: **ילבשו תשועה**. ר"ל תשועתך יקיפם מסביב כבגד יעטה: **בטוב**. בהטובה הבאה ממך: **[מב]** אל תשב וכו'. ר"ל אל תשב פני ריקם לבל לקבל תפילתי: **לחסדי דוד**. למעשה החסד שעשה דוד אבי ובעבורו אל תשב פני ריקם:

דברי הימים ב פרק-ז

[א] **וכבוד ה' וכו'.** ר"ל שכן היה מלא כאשר היה קודם ירידת האש מעת שיצאו הכהנים מן הקדש והתחילו להרים קול וכו' כמ"ש למעלה: **[ג]** **והודות לה'.** אמרו הודות לה' את ההלול האמור בה כי טוב וכו' והוא הלל הגדול: **[ו]** **על משמרותם.** כל משמרה במקום מיוחד: **להודות לה'.** ר"ל עמדו בכלי שיר להודות לה' בהלול האמור בה כי לעולם חסדו: **בהלל דוד בידם.** ר"ל בידם היו כלי שיר שעשה דוד להלל בס והוא כפל ענין במ"ש: **מחצרים.** תקעו בחצוצרות: **נגדם.** מול הלויים: **עומדים.** לשמוע ההלול: **[ז]** **את תוך החצר.** רצפת חצר הכהנים קדש בקדושת המזבח כי עשה וכו': **מזבח הנחושת.** ר"ל מזבח אבנים תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר: **לא יכול להכיל את.** מרבית הקרבנות: **[ח]** **ויעש וכו'.** ר"ל מלבד ימי החנוך הרבו עוד להביא קרבנות בימי החג בעבור חנוכת הבית: **מלבוא חמת.** מן המקום שבאים בה לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהיא בפאת הדרומי: **[ט]** **כי חנוכת המזבח.** ר"ל כאשר השלימו לעשות שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי החג עשו עצרת כמשפט התורה: **[י]** **וביום עשרים ושלושה.** הוא יום המחרת מן יום שמיני העצרת: **לדויד.** שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה הבית: **ולישראל עמו.** על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי: **[יא]** **ואת כל הבא וכו'.** את כל מה שחשב לעשות עשה והצליח: **[יב]** **לבית זבח.** להיות לי בית זבח: **[יג]** **הן אעצור וכו'.** ר"ל כל צרה שתבוא בהם הן עצירת השמים מן המטר הן שילוח החגב וכו': **[יד]** **ויכנעו.** וכאשר יכנעו עמי וכו': **ואני אשמע.** אז אני אשמע וכו': **[טו]** **לתפלת המקום הזה.** אל התפלה אשר יתפללו בהמקום הזה: **[טז]** **עד עולם.** לא אשרה עוד שכינתי במקום אחר: **עיני ולבי.** ר"ל השגחתי: **[יח]** **והקימותי.** להיות מתקיים לעולם לזרעך אחרריך: **לך.** ר"ל מזרעך: **[יט]** **אתם.** על ישראל בכללם יאמר: **אשליך.** ר"ל אמאס בס: **למשל.** מחורבן הבית יביאו למשל על חרבנות אחרות: **[כא]** **היה עליון.** שהיה קודם החורבן עליון במעלה לכל עיני העובר עליו עתה בחורבנו ישום כל אחד על גודל החורבן: **במה.** בעבור מה: **[כב]** **ואמרו.** המשיבים יאמרו: **הביא.** ה' אלהי אבותיכם האמור למעלה:

דברי הימים ב פרק-ח

[א] **אשר בנה.** ר"ל אשר השלים הבנין: **[ב]** **והערים.** ר"ל ואחר שבנה הערים וכו': **ויושב שם וכו'.** (ובמ"א לא הוזכר מן הערים שנתן חירם לשלמה כ"א מן הערים שנתן שלמה לחירם וכן דרך המקרא מה שסתם זה גלה זה): **[ג]** **וילך.** אחר כל המעשים האלו הלך למלחמה על חמת צובה ונתגבר עליה וכבשה: **[ד]** **ויבן.** ואח"כ בנה תדמור וכל ערי המסכנות וכו' כי בעודו בונה בית ה' וביתו לא נתעסק בזה: **[ה]** **ויבן את בית חורון וכו'.** אף שנאמר (בדה"א) אשר שארה מבנות אפרים בנתה

הערים ההם כי יתכן אשר נחרבו וחזר שלמה ובנאם או שבנאם להיות ערי מבצר מוקפות חומה וכו': **[ו]** **כל ערי המסכנות**. מלבד מה שבנה בחמת: **ואת כל ערי וכו'**. ר"ל כל הדברים האלה בנאם אחר כלות בנין בית ה' וביתו: **[ח]** **למס**. ר"ל למס עובד לבנות את הבנינים האמורים: **עד היום הזה**. ר"ל עד כלות כל הבנינים: **[ט]** **ומן בני ישראל אשר וכו'**. ר"ל אבל מן בני ישראל הם אשר לא נתן וכו': **[י]** **ואלה שרי**. ואלה מספר של השרים אשר היו ממונים על הנצבים מן הגרים כמ"ש (במ"א): **הרודים**. הנוגשים בעם עושי המלאכה והן מן החתי וכו' הנזכרים למעלה: **[יא]** **אשה לי**. ר"ל אשה המיוחדת לי לתשמיש: **בבית דוד**. ר"ל בקבוצת בתי דוד: **אשר באה**. על אשר באה אליהם הארון ועם שלא באה אלא לאחת מהן חשב את כולם כמו קדשים כל שהיו סמוכים אל מקום הארון: **[יב]** **אז**. בכלות הבנין העלה עולות רק על המזבח שלפני האולם כי מעתה נאסרו הבמות: **[יג]** **ובדבר יום ביום**. ובכל דבר הבא יום ביום: **להעלות**. לה' כמצות משה: **לשבתות וכו'**. את כולם העלה על המזבח ההוא: **[יד]** **ויעמד כמשפט**. העמיד מחלקות הכהני כפי החק שעשה דוד: **על משמרותם**. כל משמר בזמנו: **ולשרת**. בדבר השיר: **נגד הכהנים**. בעת שיעבדו הם על המזבח: **לדבר יום ביומו**. לשורר בכל יום שיר הקבוע בו: **והשוערים**. שומרי השערים העמיד כפי מה שנחלקו מי לשער זה ומי לזה: **כי כן מצות דוד**. להיות שוערים מיוחדים לכל שער ושער כמ"ש בד"ה א': **[טו]** **מצות המלך**. ממצות המלך אשר היה על הכהנים והלויים לכל דבר העבודה שמינה אותם ולשמור האוצרות: **[טז]** **ותכן**. המלאכה היתה נכונה מבלי מניעה עד היום שנגמרה: **מוסד**. ר"ל מעת בנין היסוד ועד כלותו: **שלם בית ה'**. כל שלמות בנין בית ה' וכפל הדבר פעמים ושלש לומר שלא היה צד מניעה ועכבה בעולם: **[יז]** **אז**. אחר כלות הבנין הלך למלחמה על עציון גבר וגוי וכבשם: **[יח]** **יודעי ים**. יודעי דרך היס ללכת בה בספינות: **אופירה**. היא מקום עפרות הזהב:

דברי הימים ב פרק ט

[א] **לנסות**. לשאלו דברים סתומים קשה הידיעה לבחון חכמתו אם יוכל להגידם: **עם לבנה**. אשר הסתירה מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז לחשוש שיהיה הדבר נשמע לשלמה: **[ב]** **את כל דבריה**. אשר שאלה אותו: **אשר לא הגיד לה**. אשר לא יוכל להגיד לה: **[ג]** **ומושב עבדיו**. כל אחד במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו: **ומלבושיהם**. הראוי לכל אחד לפי מה שהוא: **ומשקיו**. המשרתים להשקות המסובין: **ועליתו**. דרך עליתו לבית ה': **ולא היה וכו'**. אמרה בלשון גוזמא לרוב התמהון: **[ד]** **יספת**. החכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי: **[ה]** **באהבת**. בעבור שה' אוהב את ישראל שיתקיימו לעולם לזה העמידך למלוך במלכותך בם להנהיגם במישור לפי רוב

החכמה: **[ט]** ולא היה כבושם ההוא. בכמות רב מאד: **[יא]** מסלות. הוא העלייה שזכר למעלה שהיתה כעין מסלה: **לבית ה' ולבית המלך**. ר"ל מזה לזה: **לשרים**. למשוררים: **כהם**. ברוב הגודל: **לפנים**. קודם הזמן הזה: **[יב]** כל חפצה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה: **מלבד אשר הביאה**. ר"ל מלבד אשר נתן לה מעצמו זולת שאלתה מול התשורה אשר הביאה היא לשלמה: **ותהפוך**. הפכה פניה והלכה לה: **[יג]** אשר בא. מן אופיר: **[יד]** לבד. חוץ הזהב הבא לו מאנשי התרים והסוחרים שהיו מביאים: **[טו]** שש מאות זהב. רצה לומר דינרי זהב: **יעלה**. היה נכנס בו: **[טז]** בבית יער הלבנון. בית גדול עשה ביער הלבנון כמ"ש במלכים א: **[יח]** וכבש בזהב. קודם שעשו על המעלות היה עשוי כבש מזהב ודרך בו עלה המעלות לשבת על הכסא: **לכסא מאחזים**. חוזר הוא על המעלות לומר שהם היו מאחזים לכסא. וידות. כעין זרועות יצאו אצל מקום הישיבה להשען בהם: **אריות**. עשויים מזהב: **[יט]** מזה ומזה. ששה מזה וששה מזה: **[כ]** למאומה. לכלום: **[כא]** הולכות תרשיש. אשר היו הולכות אל תרשיש ואחת לשלש שנים תבאנה מתרשיש ונושאות זהב וכו' (ויתכן שאין זה אופיר האמור למעלה ולשתי המקומות שלח אניות): **[כג]** מבקשים. וכו' היו חפצים לראות את פני שלמה: **[כד]** דבר שנה בשנה. מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה: **[כה]** ארבעת אלפים אוריות. ובכ"א עמדו עשרה סוסים וז"ש במ"א ארבעים אלף אורות ור"ל ארבעים אלף סוסים עמדו באורות: **ויניחם**. מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך בירושלים: **[כו]** מן הנהר. היוצא מן העדן והוא תחלת המזרח: **[כז]** ויתן וכו'. כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם: **אשר בשפלה**. הגדלים בשפלה הרבה מאוד: **[כח]** ומוציאים. אנשי מצרים היו מוציאים סוסים מארצם להביא לשלמה וכן מכל הארצות: **[כט]** הראשונים. בראשית ימיו ובאחרית ימיו: **על דברי נתן**. על הספר אשר כתב נתן הנביא ובס' נבואת אחיה ובס' חזות יעדו החוזה בספור הנבואה שנבא על ירבעם (וכל הספרים האלה אינם נמצאים אצלנו): **[ל]** על כל ישראל. לפי שגם דוד מלך ארבעים שנה ולא היו כולם על ישראל כי בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים על יהודה לבד לכן אמר כי שלמה מלך על כל ישראל כל ארבעים שנה:

דברי הימים ב פרק-י

[א] כי שכם וכו'. בחשבם אשר בירושלים בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם: **[ב]** כשמוע. שמת שלמה: **והוא במצרים**. כשעוד היה במצרים: **[ג]** וישלחו ויקראו לו. ללכת עמהם אל רחבעם: **[ד]** הקשה את עולנו. לכלכל בני ביתו הרב ומרבית הסוסים ואמרו במשל מעול כבד ההושם על צואר הבהמה: **ועתה**. הואיל ואינך בגודל

מעלת אביך אשר באו לראות פניו מאפסי ארץ אי"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל עולנו: **[ה]** עוד שלשת ימים. התעכבו עוד שלשת ימים ואח"יז שובו אלי: **[ז]** לטוב. לאיש טוב לדבר רכות: **ורציתם**. תרצה אותם בדברי רצוי ופיוס: **והיו לך**. אז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאווה נפשך: **[ח]** ויעזב. כי לא ישרה בעיניו: **גדלו אתו**. יחד מקטנותם: **[י]** קטני. אצבעי הקטן היא עבה יותר משתי מתני אבי כאומר אני במעלה יות' מאבי ומהצורך להרבות סוס ובני בית: **[יא]** ועתה. הואיל וארבה סוס ובני בית עם כי אבי הכביד עליכם עול כבד הנה אני אוסיף עול כי הכל יהי עליכם לכלכל: **יסר אתכם**. למלאות די מחסורו: **בעקרבים**. המכאיב יותר: **[יד]** אכביד. אני אכביד העול ועוד אני אוסיף עליו בכל פעם ודבר בגאווה ובגודל לבב: **[טו]** אל העם. אשר שאלו להקל העול: **כי היתה נסיבה**. לא לגודל סכלותו לא שמע אל העם כ"א מה' היתה: **אל ירבעם**. שימלוך הוא כמ"ש במ"א: **[טז]** וכל ישראל כי וכו'. ר"ל וכל ישראל כאשר לא שמע המלך להם אז השיבו העם את המלך וכו': **מה לנו**. ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד לשנהיה עבדים לזרעו. ולא נחלה. אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי: **איש לאהליך ישראל**. אתם ישראל לכו כ"א לאהלו ולא תמליכו אותו: **עתה**. ר"ל אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה: **[יח]** וישלח. שלח את העם להחזירם בדברי רכות: **התאמץ וכו'**. כי פחד לנפשו: **[יט]** עד היום הזה. ר"ל עד אשר גלו מארצם:

דברי הימים ב פרק-יא

[א] ובנימין. כי גם עליהם מלך על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה ליהודה ובנימין ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו בנימין עמהם כי אינם רק טפלים להם: **[ג]** ביהודה ובנימין. היושבים בארץ יהודה ובנימין: **[ה]** למצור ביהודה. בארץ יהודה בנה ערים להיות ערי מבצר להשגב בהן: **[י]** אשר ביהודה ובבנימין. מהם היו בנחלת יהודה ומהם בבנימין: **ערי מצורות**. להיות ערי מבצר: **[יא]** ויחזק. חזקם בכל עת: **ואוצרות מאכל**. להכין על עת המצור: **[יב]** להרבה מאד. בהרבה מיני חוזק: **ויהי לו וגו'**. ולא עלה עליו מלך ישראל ללקחם מאתו בעבור חוזק הערים: **[יג]** התיצבו עליו. באו מכל גבולם להתיצב, לעמוד בארץ יהודה תחת ממשלתו: **[יד]** את מגרשיהם. שהיו להם בארץ עשרת השבטים: **כי הזניחם**. הכריחם לעזוב עבודת המקום מלכהן לה' ולא נתנם ללכת לבה"מ ולזה עזבו את מגרשיהם והלכו ליהודה: **[טו]** ויעמד לו. ירבעם העמיד לעצמו כהנים ולא מבני אהרון: **לשעירים**. שדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם: **[טז]** ואחריהם. אחרי בוא הכהנים והלויים: **[יז]** ויחזקו. הבאים ההם חזקו מלכות יהודה והיו ידם עמהם: **כי הלכו**.

הבאים ההם הלכו בדרך דוד לעבוד את ה': **[יט]** ותלד לו. האחת מהן: **[כב]** ויעמד לראש רחבעם. רחבעם העמיד לראש את אביה להיות לנגיד בכל אחיו כי חשב להמליכו אחר מותו ולזה העמידו בחייו לנגיד: **[כג]** ויבן. הבין בדבר מרד ופחד ממנו ולזה התחזק במה שפזר את כל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל עדי המבצר לשמרו מן המרד: **[לרוב]**. לבל יצטרכו לשאול מאת העם: **וישאל המון נשים**. להשיאם לפניו למען יתחזק במלוכה בעזר אבות הנשים:

דברי הימים ב פרק-יב

[ב] כי מעלו בה'. ובעון זה בא עליכם האויב: **[ז]** כמעט לפליטה. ר"ל פליטה מועטת: **ביד שישק**. להיות נשחתים בידו: **[ח]** וידעו וכו'. ידעו מה טוב אם לעבוד את ה' אם לעבוד ממלכות הארצות כ"א עבדו את ה' לא היו מושלים בהם הממלכות: **[יא]** נושאים. להגן עליו מהאויב הבא פתאום: **והשיבום**. אחרי בואו לבית המלך: **[יב]** בהכנעו. בעבור הכנעו שב וכו' ולא אמר להשחית בכליון גמור: **וגם ביהודה**. באנשי יהודה נמצאו דברים טובים וישרים והגין עליהם זכותם: **[יג]** כי בן ארבעים ואחת וכו'. ועל שהיה גדול בשנים היה בו כח להתחזק: **מכל שבטי**. מכל ערי שבטי ישראל: **[יד]** ויעש הרע. בעבור שהיתה אמו בת עכומ"ז ולמדה אותו לעשות הרע: **כי לא הכין לבו**. לא חקר להשכיל לדרוש את ה' לדעת אותו כי סמך על מה שלמדנו אמו: **[טו]** להתיחש. ר"ל בספריהם אשר יסופר בהם זכרון היחוס: **כל הימים**. המלחמות שביניהם היה כל הימים ועם כי מתחלה שב רחבעם מלהלחם בירבעם בדבר הנביא מ"מ לאחר זמן חזר להלחם עמו כל הימים עד מותו:

דברי הימים ב פרק-יג

[א] בשנת שמונה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם ביי"ז למלכו ובשנה הבאה מלך אביה שהיא ביי"ח לירבעם: **[ב]** מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה בת אבישלום הנזכרת למעלה ושתי שמות היו לה ולאביה וכמוהו רבים בזה הספר: **[ג]** ויאסור. ראש המלחמה נקרא אוסר על כי הוא מעמיד את אנשי המלחמה וקושר אותם באזהרות בעניני המלחמה וכן מי יאסור המלחמה (מ"א כ'): **[ד]** מעל להר צמרים. ר"ל במקום גבוה מן ההר: **[ה]** הלא לכם לדעת. ר"ל הלא כולכם יודעים: **ברית מלח**. בכריתת ברית המתקיים כמלח הזה המתקיים ואינו מסריח: **[ז]** היה נער. ר"ל בלא אמוץ הלב כנער בשנים: **ורך לבב**. הוא

הפוך מן קשה הלב ור"ל שהיה מתפחד לרדת במלחמה: **ולא התחזק**. לקחת המלוכה מיד ירבעם: **[ח] ביד בני דוד**. הנתונה ביד בני דוד: **ואתם המון רב**. ר"ל ואם הבטחון הוא בעבור שאתם המון רב והלא עמכם עון עגלי הזהב ולא תוכלו לעמוד כי אתם המון רב: **[ט] הזחתם**. ע"י נדחו ממקומם ובאו לשבת עמדי וזה על כי לא הנחתם לבוא לשרת בבית ה': **כל הבא**. כל הרוצה לחנך עצמו לעבודה: **בפר וכו'**. היה לכהן לעגלי הזהב: **[י] ואנחנו**. אבל אנחנו ה' הוא אלהינו: **בני אהרן**. המה בני אהרן: **במלאכת**. המה במלאכתם המוטל עליהם לשורר בבית ה': **[יא] ומקטירים**. הוא חוזר על בני אהרן: **בבקר בבקר**. ר"ל בכל בוקר: **ומערכת**. ועורכים מערכת לחם הפנים: **ומנורת וכו'**. ר"ל וזהירים הם בדבר המנורה לבער את הנרות בכל ערב: **[יב] בראש**. ללכת בראש המלחמה: **להריע עליכם**. להעלות זכרונינו לטובה כמ"ש וכי תבואו מלחמה וכו' והרעותם וכו' ונזכרתם וכו' (במדבר י): **[יג] הסב**. הסתיר אנשים במארב וסיבב אנשי המארב לבוא מאחרי בני יהודה: **ויהיו**. ירבעם והעם אשר עמו: **[יד] המלחמה**. אנשי המלחמה: **מחצרים**. היו תוקעים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות: **[טו] ויריעו**. תרועת נצחון כי בטחו בה' שינצחו המלחמה: **נגף**. הכה והחליש: **[כ] ולא עצר כח**. לא היה יכול להתחזק עוד בימי אביה: **וימת**. ר"ל היה מנוגף ומוכנע עד כי מת בימי אסא בנו: **[כא] ויתחזק**. וכאשר התחזק במלוכה נשא לו נשים וכו': **[כב] במדרש**. בספר מדרש של הנביא עדו ונקראה כן ע"ש שבה היה נדרש ספור עניני המלכים: **[כג] שקטה הארץ**. נחה מן המלחמה:

דברי הימים ב פרק-יד

[ב] הנכר. של אלהי הנכר: **והבמות**. הבתים שבהם המזבחות קרוים גם הם בשם במות: **המצבות**. העשויות מאבן אחת: **[ד] החמנים**. הצורות העשויות לעבודת החמה: **[ה] ערי מצורה**. ערי מבצר: **כי שקטה**. והיה לו פנאי לבנותם: **[ו] עודנו וכו'**. נחזק הערים בעודם לפנינו עד לא בא האויב: **דרשנו וינח לנו**. על שדרשנו לה' לזה הניח לנו מסביב: **[ט] בגיא צפתה למרשה**. בהעמק הנראה והנשקף אל העומד במרשה: **[י] אין עמד לעזר**. אין הפרש עמד לעזור בין לעם רב בין למי שאין בו כח כלל: **ובשמך**. בבטחון שמך: **אל יעצר עמך**. אל יעצור אדם כח למולך לעכב הכח בידו להתגבר: **[יב] לאין להם מחיה**. עד לא נשאר להם חיות: **[יג] כי היה פחד ה'**. ולא עצרו כח להלחם בהם: **כי בזה רבה**. ולזה התעכבו לשלול את כל הערים: **[יד] אהלי מקנה**. אנשי אהל מקנה:

דברי הימים ב פרק-טו

[ב] ויצא. יצא ממקומו ובא לפני אסא בשובו מן המלחמה: **בהיותכם**. בעבור היותכם עמו לשמור דברו: **[ג] ימים רבים.** הנה יהיו ימי רבי לישראל שיעבדו ללא אלהי אמת והם בימי אחז ומנשה והדומים: **וללא כהן מורה.** על הכהן להורות דרכי ה' כמ"ש יורו משפטיך וכו' (דברים לב) ואמר שהם ישאלו דבר ללא כהן הראוי להורות כ"א מאשר יבחרו הם כנביאי הבעל והדומים: **וללא תורה.** לא יחפצו בתורת ה' אבל יחפצו ללא תורה והם דברי כהני עבודת כוכבים: **[ד] וישב בצר לו.** וכאשר יהיה צר לישראל ישוב אל ה' וכאשר יבקשהו ימצא להם: **[ה] ובעתים ההם.** בעוד יחזיקו במרדס: **ליוצא ולבא.** בין בדרך ההליכה בין בחזרה: **הארצות.** הם ארצות בני ישראל: **[ו] וכתתו גוי בגוי.** ילחמו יהודה עם ישראל: **הממס.** ישברם ויכתתם בכל מיני צרה: **[ז] ואתם.** אבל אתם כאשר החילותם לאחוז בדרכי ה' חזקו בה ואל ירפו ידיכם ממנה לעזבה: **כי יש שכר.** הרבה שכר נכון לפני המקום ליתן גמול פעולתכם: **[ח] והנבואה.** וכששמעו את הנבואה של עודד הנביא כי גם הוא התנבא כדברים האלה ועם שלא נזכר במקרא: **השקוצים.** העבודת כוכבים המאוסים כשקצים: **ויחדש.** תקנו ובנהו מחדש: **[יא] מן השלל הביאו.** מן השלל אשר הביאו: **[יב] ובתרועה.** ר"ל בקול שמחה: **[טו] כי בכל לבנם.** לא מהכרת מצות המלך לשיהיו עצבים בדבר: **וימצא להם.** ולזה היה נמצא להם והניח להם מסביב: **[טז] אם אסא.** אם אביו היתה ועל שגדלתו קראה אמו: **מגבירה.** מהיות עוד גבירה מושלת לבל תסית אנשים לעבודת כוכבים: **אשר עשתה.** על אשר עשתה מפלצת והיא דמות מה להיות לע"ג וכמו שהע"ג נקראים עצבים ע"ש שמעציב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כ"א): **וידק.** עשאה דק דק: **וישרוף בנחל קדרון.** רצה לומר שרפה והשליך אפרה בנחל קדרון כי אפר עבודת כוכבים אסור בהנאה: **[יז] והבמות.** אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בבל מקום לזה יחשב לחטא: **[יח] קדשי אביו.** אולי אחר שהקדיש חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה': **[יט] ומלחמה.** בינו ובין מלך ישראל: **עד שנת שלשים וחמש.** עד סוף שנת ל"ה למלכות אסא:

דברי הימים ב פרק-טז

[א] בשנת שלשים ושש. אמרו בסדר עולם המלחמה שהיתה לבעשא עם אסא היא היתה בשנת שש עשרה לאסא (כי לא חי בעשא עד ל"ו לאסא כמ"ש במ"א) ומנין ל"ו שנים היא מעת שנחלקה מלכות בית דוד כי רחבעם מלך י"ז שנים ואביה בנו ג' שנים הרי נשלמו ל"ו שנים בי"ו לאסא

ולפי שהיה שלמה חתן פרעה במספר ל"ו שנים כי בסוף ד' למלכותו נשאה ומלך מ' שנה לכן כהחשבון הזה נגזרה שתחלק מלכות בית דוד וראויה היתה לחזור ב"ו לאסא ועל שנשען על מלך ארם כמ"ש למטה לזה לא חזרה ומש"כ למלכות אסא ר"ל לתחלת המלכות אשר מלך בה אסא כי התחלת המלכות ההיא על שבט יהודה לבד היתה בימי רחבעם ומשם הוא ל"ו שנה: **את הרמה**. מגדל גבוה מול שערי ירושלים להשליך ממנו אבנים ליוצא ולבא: **[ג] ויעלה מעלי**. ר"ל לך והלחם בו ויעלה מעלי: **[ז] בהשענך**. בעבור השענך על כן נמלט כי היו מעותדים ליפול בידך: **[ח] והלובים**. גם המה באו עם זרח הכושי ועם שלא נזכר למעלה: **לחיל לרוב**. לקבוץ חיל לרוב ולקבוץ רכב וכו': **[ט] עיניו משוטטות**. ר"ל משגיח על כל: **להתחזק**. לתת חוזק עם אשר לבבם שלם אליו לבטוח בו: **נסכלת**. נעשית סכל בעבור זאת: **יש עמך מלחמות**. ר"ל כבר מוכן מלחמות שילחמו עמך: **[י] כי בזעף עמו**. כי היה עמו בכעס על אשר דבר הדבר הזאת: **בעת ההיא**. כי גברה בו הכעס ורצץ גם מהעם בכעס: **[יא] וישראל**. גם בד"ה של מלכי ישראל יסופר מדברי אסא: **[יב] עד למעלה חליו**. חולי רגליו נתגברה ועלתה עד למעלה לקדקדו: **לא דרש**. להתפלל אל ה': **כי ברופאים**. שם בטחונו ברופאים לבדם: **[יד] אשר כרה לו**. חפר לעצמו בחייו: **מרקחים במרקחת מעשה**. מעורבבים במעשה מרקחת ר"ל בערבוב בשמים מעשה רוקח: **וישרפו לו**. מטתו וכלי תשמישו כי כן הדרך לשרוף על המלכים כמ"ש ובמשרפות אבותיך המלכים (ירמיה ל"ד):

דברי הימים ב פרק-יז

[א] ויתחזק. עשה תחבולות להתחזק במלוכה: **[ג] הראשונים**. שלא חטא בהם אבל בימים האחרונים חטא בדבר אוריה ובמה שמנה את ישראל: **[ד] ולא כמעשה ישראל**. הם בני י' השבטים שחטאו בעבודת כוכבים: **[ו] ויגבה לבו בדרכי ה'**. ר"ל אף שהיה לו עושר וכבוד לא גבה לבו בעבורם כי אם במה שהלך בדרכי ה' כי כל העושר והכבוד לא נחשב לו למאומה מול דרכי ה': **ועוד הסיור**. ר"ל לא סוף כל דבר שהוא בעצמו הלך בדרכי ה' אלא אף היה מכריח לזולתו: **[ז] לשריו**. את שריו: **לבן חיל**. אל בן חיל והוא שם אדם: **ללמד**. להכריחם על הלמוד כי הכהנים והלויים למדום: **[ט] ועמהם ספר וכו'**. ועמהם הביאו ספר תורת ה': **[יא] וכסף משא**. כסף הרבה אשר משאם רב: **צאן**. הוא כולל אילים ותישים וכלל בתחילה ואח"כ פרט: **[יב] עד למעלה**. עד אשר נתרומם למעלה: **[יג] ומלאכה רבה**. יאמר על האומנים מחולפים עושי מלאכת חרש וחושב: **[יד] ואלה**. המספר הזה היה פקודתם של מספר בית אבותיהם: **שרי אלפים**. השרים שהיו על קבוצת אלפים: **[טו] ועל ידו**. סמוך לו במעלה אחריו: **[טז] המתנדב לה'**. דרכו היה להתנדב לה'

נדבות מרובות : **גבור חיל**. ר"ל כ"א מהם היה גבור חיל : **[יט]** **המשרתים את המלך**. אשר היו עמו בתמידות בירושלים :

דברי הימים ב פרק-יח

[א] **ויתחתן לאחאב**. כי יהורם בנו לקח את בת אחאב לאשה : **[ב]** **לקץ שנים**. לסוף כמה שנים מעת החתון ולא פירש כמה : **ויסיתהו**. הסית ופיתה אותו : **לעלות**. להלחם עליה : **[ג]** **כמוני כמוך**. כמו שתלך אתה אלך כן גם אני : **ועמד במלחמה**. ויעלו עמך במלחמה : **[ד]** **דרש נא כיום**. ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא : **[ה]** **הנביאים**. נביאי הבעל : **ויתן האלהים**. בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב שהמה נביאי ה' : **[ו]** **האין פה וכו'**. ר"ל וכי כולם הרגם איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' וארז"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה' המה על כי כולם אמרו בסגנון אחד ואין כן דרך נביאי ה' : **[ז]** **לדרוש**. אשר תוכל לדרוש את ה' מעמו : **אל יאמר וכו'**. כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר : **[ח]** **אל סריס**. אל שר אחד משריו : **מהר**. אמור למיכיהו שיבא מהר : **[ט]** **בגדים**. ר"ל בגדי מלוכה : **בגורן פתח**. בהגורן העומד מול פתח השער : **[י]** **צדקיה**. הוא היה מנביאי הבעל : **באלה**. ר"ל תחזק להתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה : **[יב]** **פה אחד**. בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה : **[יג]** **עלו והצליחו**. מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליחו וימסרם ה' בידכם או שאמר בלעג והתול כסגנון נביאי הבעל : **[טו]** **עד כמה פעמים**. ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בברכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלו והצליחו השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר בלעג אם אמר בברכה : **[טז]** **ראיתי**. במראה הנבואה : **נפצים**. מפוזרים אלו מאלו : **אין להן רועה**. להנהיגם יחד : **לא אדונים לאלה**. ר"ל הואיל ואין להם אדון ישובו וכו' וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום : **[יז]** **הלא אמרתי וכו'**. ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא : **[יח]** **לכן**. ר"ל הואיל וחשדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר ותשכיל לדעת שהאמת אתי : **על ימינו ושמאלו**. ארז"ל על ימינו רמז להמלמדים זכות ושמאלו להמלמדים חובה : **[יט]** **מי יפתה**. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן בדרך מנהגי בני אדם) : **ויאמר**. כ"א אמר דברו : **זה אמר ככה**. ר"ל באופן זה יפותה : **[כ]** **הרוח**. ארז"ל רוחו של נבות היזרעאלי : **[כא]** **והייתי לרוח שקר**. ר"ל אני אדבר שקר בפי נביאיו להבטיחו על ההצלחה : **תפתה וגם תוכל**. בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניסת וילך למלחמה : **צא ועשה כן**. חזר לזרוזו על הדבר :

[כב] הנה נתן ה'. ר"ל בהשגחה בא הדבר: **וה' דבר**. אבל ה' דבר עליך רעה כאשר אדבר אני בשם ה': **[כד]** הנך רואה. ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה: **[כה]** והשיבהו. אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם: **[כו]** לחם לחץ. ר"ל בדוחק רק כדי החיות נפשו: **[כז]** לא דבר ה' בי. ר"ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מהי: **ויאמר**. אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם: **[כט]** התחפש ובא. ר"ל לי ראוי להתחפש ולבא במלחמה אתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כ"א עלי ולא על זולת ואף שלא האמין להנביא מ"מ חשש לדבריו: **[לא]** מלך ישראל הוא. על כי ראוהו בלבוש מלכות: **ויזעק**. לאנשיו לבא לעזרו: **וה' עזרו**. לא אנשיו עזרוהו כ"א ה' במה שהסית אותם להרף ממנו: **[לב]** ויהי כראות וכו'. כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו מזה ידעו שאין זה מלך ישראל: **[לג]** לתמו. בתמימות שלא נתכוין לאחאב שהרי לא היה ניכר: **בין הדבקים ובין השריון**. השריון הזה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים ודבוקים בו קליפים כעין קשקשים וכמ"ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז) ועשויים הם לסתום נקבי השריון לבל יכנס בהם חץ והם הם הקרוים דבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השריון ונכנס בנקב השריון ונתחב בהגוף: **לרכב**. הוא המוליך את הרכב: **הפוך ידך**. לשוב לאחור: **החליתי**. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לכולם וינוסו מן המלחמה: **[לד]** ותעל. המלחמה עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה: **היה מעמיד**. בהיותו חוץ למחנה היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם: **לעת בא השמש**. כאשר שקעה השמש:

דברי הימים ב פרק-יט

[ב] אל פניו. לקראתו: **הלרשע לעזור**. היתכן שהלכת לעזור לרשע והוא אחאב: **ובזאת**. ובעבור זאת יש עליך קצף מהי: **[ג]** אבל דברים טובים. ר"ל אבל מ"מ לא יעזבך כי נמצאו עמך דברים טובים המגינים עליך: **[ד]** וישב יהושפט בירושלים. ר"ל נמנע מעתה לבוא לבית אחאב: **וישב ויצא**. ר"ל הלך פעם בפעם בין העם: **[ו]** ראו מה אתם עושים. ר"ל מאד הסתכלו במעשה המשפט: **כי לא לאדם**. אין המשפט מצות אדם לשתוכלו לכחש ולומר לפניו כן היה הדעת נוטה ולא במעל יצא המשפט מעוקל: **כי לה'**. ויודע הוא אם נעשה במעל אם בטעות הדעת: **ועמכם**. ה' עמכם בדבר המשפט לדעת תעלומות לב: **[ז]** ועתה. הואיל והכל ידוע לפניו יהי פחדו עליכם: **שמרו ועשו**. כתורה וכמצוה: **כי אין עם ה' וכו'.**

אין חפצו במעשה העולה לעול את המשפט ולשאת פניו במשפט ולקחת שוחד ענש יענש עליהם: **[ח] לישראל**. של בני ישראל: **למשפט ה'**. לשפוט משפט ה' בדבר המצות: **ולריב**. בדבר שבין אדם לחברו: **וישובו**. יהושפט ואשר עמו שבו אל ירושלים אחר שהעמיד שופטים בארץ (ואף ששב לירושלים עד לא העמיד בה שופטים מ"מ סמך העמדת השופטים בירושלים להעמדת השופטים בכל הארץ ואח"כ אמר ששב לירושלים עם ששב מקודם): **[ט] עליהם**. על שופטי ירושלים: **כה תעשון ביראת וכו'**. כן תעשו את דבר המשפט עשו אותה ביראת ה' וכו': **[י] וכל ריב**. כאשר יהיו שופטי הערים חולקין בדבר מה ויבואו לשאול את פיכם: **בין דם לדם**. בין יהיו מחולקים בדבר משפט רציחה אם הוא דם מזיד או לשוגג יחשב: **בין תורה למצוה**. רוצה לומר בין בדבר הוראה באחת ממצות ה' שבין אדם למקום: **לחקים**. הם המצות שהמה כחק מבלי טעם: **ולמשפטים**. בדברים שבין אדם לחבירו: **והזהרתם אותם**. לעשות כמו שתאמרון אתם: **ולא יאשמו לה'**. לעשות כמו שאמרו הם: **והיה קצף עליכם**. אם לא הזהרתם אותם: **ועל אחיכם**. על שעמדו בדבריהם: **כה תעשון**. להזהירם בדבר: **ולא תאשמו**. הואיל ועשיתם את שלכם והם אם ישמעו ואם יחדלו: **[יא] אמריהו**. יתכן שהוא עזריה הנזכר (בדה"א ה') ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: **הראש עליכם**. אשר הוא הראש עליכם הוא יהיה לכל דבר ה' וכל דבר הקשה מכם תביאו אליו: **לכל דבר המלך**. את פיו תשאלו בכל דבר הנוגע בחק המלוכה: **לפניכם**. מזומנים לפניכם לכל אשר תצום להכריח את העם על המשפט: **עם הטוב**. עם העושה הטוב והישר בעיני ה'.

דברי הימים ב פרק-כ

[א] מהעמונים. שם אומה נקראת ע"ש מקומה וכן נאמר ויתנו העמונים מנחה לעזיהו (לקמן כ"ו) ואולי הוא הפוך מן המעונים שזכר שם ובמדרש אמר שהם עמלקים והם בני שעיר האמור למטה וקראם עמונים כי התנכרו ולבשו בגדי עמונים שלא יכירום בני ישראל כי כל בני אדום בכללם היו תחת ממשלת יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט: **[ב] מעבר לים**. הוא ים המלח: **מארס**. בדרך מהלכם באו מעבר ארם: **והנס**. והנה הם עתה בחצצון תמר: **[ג] את פניו**. ר"ל שם בטחונו לדרוש ה': **[ד] ויקבצו יהודה**. מיושבי ירושלים: **[ה] החצר החדשה**. אולי תקנו אותה וחדשו הבנין: **[ו] ואין עמך**. אין מי להתיצב ולעמוד למולך: **[ז] הורשת**. גרשת אותם: **ותתנה וכו'**. לעולם. כאומר והנה מדרך הנותן מתנה לעולם לעזור להמקבל להשאר בידו: **[ח] לאמר**. ר"ל כי אמרו ע"י יהיו נושעים וכמ"ש במקרא של אחריו: **[ט] שפוט**. משפט פורעניות: **ולפניך**. ר"ל והמידה ההיא הלא תהיה לפניך כי שמך בבית הזה: **[י] לבא בהם**. לרשת את ארצם: **[יא] והנה הם גומלים**. ר"ל והנה ראה הגמול

שמשלמים לנו לגרשנו וכו' וכי הוא הגמול הראוי: **[יב] מה נעש'**. להנצל מידם: **כי עליך עינינו**. אלא עינינו עליך להצילנו מידם: **[יג] לפני ה'**. לפני בית ה': **[יד] בתוך הקהל**. בעמדו בתוך הקהל: **[טו] לא לכם המלחמה**. לא עליכם ללחום עמהם כי ה' ילחם לכם: **[טז] הנם עולים**. עתה עולים הם במקום שעולים בה אל הציץ והוא שם מקום: **ומצאתם**. למחר תמצאו אותם בסוף הנחל לפני מדבר ירואל ונתן להם אות למען יחזק לבבם: **[יז] בזאת**. בהמלחמה הזאת: **התיצבו**. עמדו ועל תתגרו במלחמה ולזרז כפל הדבר: **[יח] ויקוד**. כפה הקדקד והשתחוה על פניו ארצה לפני ה': **[יט] להלל לה'**. על בשורת התשועה: **למעלה**. ר"ל גדול מאוד: **[כ] ותאמנו**. ותתקיימו כמו והיה אמונת עתיך (ישעיה ל"ג): **[כא] אל העם**. את העם: **להדרת קדש**. על המקום ב"ה יאמר שהוא מהודר ומפואר בקדושה: **ובצאת**. בעת שיצאו לפני החלוץ ישוררו ויהללו ויהיו אומרים הודו וכו': **[כב] נתן ה' מארבים**. נתן בלב אנשים לארוב עליהם ולהכות בהם: **וינגפו**. הוכו מן האורבים ונחלשו: **[כג] על ישבי הר שעיר**. כי חשבו שבני המארב הם מאנשיהם: **ביושבי שעיר**. להשמיד את כולם: **עזרו איש ברעהו**. האחד עזר את חברו להיות משחית את הבא כנגדו להלחם בו ואח"כ בא אחר לעזור לאחד מהם להשחית את השני וכן היה הולך וחוזר עד כלותם: **[כד] על המצפה**. על המקום שצופים בה אל המדבר מקום המחנה ההיא: **ואין פליטה**. לא נשאר בהם שארית: **[כה] ופגרים**. ר"ל מצאום פגרים מתים ואין מי מוחה מלקחת: **וינצלו להם**. עשו המקום ריק לקחת הכל לעצמם: **לאין משא**. עד שלא יוכלו לשאתם מגודל הרבוי: **[כו] לעמק ברכה**. אמר ע"ש סופו שקראו לה עמק ברכה: **[כז] מאויביהם**. במה שעזרם מאויביהם: **[ל] ותשקוט מלכות יהושפט**. לא היה מי מערער על מלכותו: **[לא] וימלוך יהושפט**. ר"ל קבלו מלכותו באהבה בראותם הצלחתו: **[לב] לעשות הישר**. ר"ל בזה הלך בדרכי אביו לעשות הישר כמוהו אבל לא הלך בדרכו מה שלא בטח בה': **[לג] הבמות**. הנעשים לה' ואסורים הם משנבנה הבית: **ועוד העם לא הכינו**. ורק הוא לבד הכין לבו לה': **[לד] אשר העלה**. ספורי יהושפט העלה במכתב על ספר דברי הימים של מלכי ישראל: **[לה] הוא הרשיע לעשות**. אף כי אחזיה הרשיע לעשות הרע לא נמנע יהושפט מלהתחבר עמו: **[לו] ויחברו עמו**. יהושפט חיבר את אחזיה להיות עמו לעשות יחד אניות וכו': **[לז] בהתחברך**. בעבור התחברך עם אחזיה פרץ ה' וכו' ר"ל תבוא פרצה ושבר במעשיך ולא תצלח בהם: **ולא עצרו**. לא עכבו אצלם הכח להתחזק ללכת עד תרשיש ובמ"א נאמר בענין אחר ואולי הנאמר שם היה בפעם אחר:

דברי הימים ב פרק-כא

[ד] **ויהרוג וכו'.** לבל יהיו מערערים על המלוכה: **משרי ישראל.** אותם שהיו ידם עם אחיו: **[ז]** **ולא אבה ה' להשחית.** אף שהיו ראויים להשחיתה: **ניר.** כמו נר ורי"ל מלוכה כי המלך משפיע ומאיר כנר: **[ח]** **וימליכו.** כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד מלכי יהודה: **[ט]** **ויעברו.** אל ארץ אדום: **ויהי קם לילה.** כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי: **הסובב אליו.** הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה: **[י]** **אז.** בעת ההיא פשעה גם לבנה וידמה שהיתה מארץ יהודה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה: **כי עזב את ה'.** ובא עליו מצד העונש: **[יא]** **עשה במות.** לע"ג: **ויזן.** הסיתם לזנות אחר הע"ג: **וידח.** הדיחם מעבודת ה': **[יב]** **מכתב.** אגרת כתובה ועם שהיתה אחר שעלה בסערה השמים כי נגלה לאחד מהנביאים ושם הדברים האלה בפיו וצוהו לכתבו בספר ולהביא אליו: **לאמר.** ובזה נאמר בה כה אמר ה' וכו': **[יג]** **כהזנות וכו'.** כמו שזנו הם אחר הע"ג: **[טו]** **ואתה בחליים.** ואתה תהיה בחליים רבים: **ימים על ימים.** בכל יום ויום: **[טז]** **על יד.** הסמוכים לארץ כוש: **[יז]** **ויבקעו.** בקעו חומת העיר ועלו בה: **יהואחז.** הוא אחזיהו בהפוך אותיות: **[יח]** **לחלי לאין מרפא.** חולי אנושה עד לא מצאה רפואה אף לפי שעה: **[יט]** **ויהי לימים מימים.** החולי ההוא הי לו מתחלת השנה עד סופה מבלי הפסק: **וכעת.** וכאשר בא עת יציאת הקץ של שתי שנים עם חליו במכאוב החולי יצאו מעיו אל החוץ מכל וכל: **בתחלואים רעים.** אחר שעבר עליו תחלואים רעים מת: **ולא עשו וכו'.** לשרוף עליו מטתו וכלי תשמישו כדרך ששורפין על המלכים: **[כ]** **וילך.** הלך מן העולם בלא חמדה כי כל ימי חייו לא היה לו קורת רוח למלאות חמדתו כי היה מעונה ומדוכא:

דברי הימים ב פרק-כב

[א] **הבא בערבים.** הבא מערבים אל מחנה פלשתים להלחם ביהורם כמה שכתוב למעלה: **[ב]** **בן ארבעים ושתים שנה.** שנויה בסדר עולם שהמנין הזה הוא לצמיתת מלכות עמרי על כל ישראל אשר היתה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאשה כמ"ש שם ויתכן שנשאה שנה אחת לפני מלוד עמרי על כל ישראל ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל על ידי יהוא ולזה תלה מלכותו בצמיתת מלכות עמרי: **בת עמרי.** ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב ויהושפט אבי אביו נשא בת עמרי ויתכן שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם הבנים: **[ד]** **למשחית לו.** וכאומר עצתם לא היו לטובתו כ"א להשחיתו: **[ה]** **גם בעצתם הלך.** הם היו מייעצים אותו וגם הוא הלך בעצתם ושמע להם: **[ו]** **כי המכים.** הוא מקרא קצר וכאלו אמר כי כאבו לו המכים וכו' ולזה הי צריך לרפואה: **ועזריהו.** הוא אחזיה ולמעלה קראו יהואחז ובשלש השמות הי נקרא: **ירד לראות.** ר"ל לבקרו בחליו: **[ז]** **ומאלהים היתה.**

מה' באה רמיסת אחזיה ולזה נחן בלבו לבוא אל יורם ומזה באה לו המיתה: **[ח] כהשפט**. כאשר עשה משפט מות לבית אחאב: **משרתים לאחזיהו**. אשר היו משרתים לאחזיה: **[ט] והוא מתחבא**. בעת שבקשוהו היה מתחבא בשומרון ומצאו שם: **ויקברהו**. צוה להוליכו לירושלים לקברו בקבר הראוי לו כמ"ש במ"ב כי אמרו וכו' ובעבור כבוד אביו ראוי לקבר בדרך כבוד: **בן יהושפט**. בן יהורם בנו היה אבל בן הבן יחשב לבן: **ואין וכו'**. לא נשאר מי מבית אחזיה לעכב הכח אצלו להתחזק במלוכה כי כל זרע הממלכה היו קטנים: **[י] ותדבר**. הביאה עליהם הדבר כי האכילה אותם דבר ארסי וכדומה: **לבית יהודה**. של בית יהודה: **[יא] בת המלך**. בת יהורם היתה אחות אחזיה: **בחדר המטות**. שהי בבה"מ: **יהודע הכהן**. יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: **כי הוא וכו'**. ולזה חמלה על בנו: **מפני עתליה**. מוסב על ותסתירהו לומר ההסתרה היה מפני עתליה: **[יב] ויהי אתם**. יואש היה עם יהושבעת ובעלה בבית האלהים כי יהודע בעלה היה כ"ג והתמידו לשבת בבי"ה:

דברי הימים ב פרק-כג

[א] עמו בברית. לקחם עמו בברית להיות ידם עמו להמליך את יואש: **[ג] עם המלך**. להיות בעזרתו: **ויאמר**. יהודע הכהן אמר להם הנה בן המלך ראוי למלוך כאשר דבר ה' וכו': **[ד] השלישית**. חלק שלישי: **באי השבת**. כי משמרות הכהנים והלויים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים וקרוים המה באי השבת ואמר להם השלישית מכס ר"ל חלק שלישי משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת מן הכהנים ומן הלויים: **לשוערי הספים**. ר"ל במספר שלישי ישמרו שערי הספים אולם לא באי השבת היו שומרים שם כי מקום משמרתם היה משמרת בית המלך כמ"ש במ"ב: **[ה] והשלישית**. משומרי המלך יהיו שומרים בבית המלך אחר שיבא המלך אל ביתו. והשלישית. שני השלישים היו מיוצאי השבת כמ"ש במ"ב וזהו לפי שיוצאי השבת המה פנוים מעבודה כי באי השבת באו במקומם: **בשער היסוד**. ישמרו בשער היסוד והוא שער המזרחי שהוא מקום התחלת הקדושה כמו היסוד שהוא התחלת הבנין: **וכל העם**. מבני ישראל ישמרו בחצרות בית ה': **[ו] בית ה'**. הוא ההיכל: **והמשרתים ללויים**. משרתי הבית מן הלויים: **ישמרו וכו'**. לבל יקרבו לגשת אל המקום האסור להם: **[ז] וכליו**. כלי זיינו: **והבא**. איש זר הבא שמה יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך: **בבואו**. אל הבית ובצאתו ממנה: **[ח] איש את אנשיו**. כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו: **כי לא פטר וכו'**. לא נתן רשות למשמרת יוצאי השבת ללכת לבתיהם כדרכם תמיד אבל הטיל עליהם החיוב להתעכב עוד: **[ט] אשר למלך דויד**. אשר המה למלך דויד שעשאם הוא:

בית האלהים. בבית האלהים: **[י]** ואיש. וכל איש חרבו בידו: **למזבח**. לפני המזבח וההיכל: **[יא]** ויוציאו. ממקום מחבואו: **הנזר**. כתר מלכות: **העדות**. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ"ש רז"ל בס"ת היתירה של מלך, או הוא מלשון עדי וקשוט ור"ל קשטו אותו בעדי מלוכה מאבני יקר: **[יב]** קול העם הרצים. קול מרוצת העם וקול המהללים את המלך: **[יג]** על עמודו. על המקום המיוחד למלך לעמוד שם: **במבוא**. במקום שבאים בה לעזרה: **ומוריעים**. מלמדים דעת זה לזה איך להלל: **קשר קשר**. מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך החרד: **[יד]** ויוצא. מבית ה': **פקודי החיל**. הממונים על החיל: **הוציאוה אל מבית השדרות**. ר"ל הוציאו אותה מחוץ לבה"מ אולם תלך אל מבית השדרות ר"ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט: **והבא אחריה**. להיות בעזרתה דתו להמית בחרב: **כי אמר וכו'**. ולזה לא הרגוה מיד: **[טו]** וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה' ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה: **[טז]** בינו וכו'. רצה לומר כולם קבלו עליהם בברית להיות לעם לה' ולעבדו: **[יז]** וישם וכו'. עשה ממונים בבית ה' כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים: **ביד הכהנים**. המינוי הזה מסר ביד הכהנים בני לוי כפי אשר חלק דוד לממונים על בית ה' להעלות עולות בזמנם: **על ידי דויד**. בשיר הנעשה על ידי דוד מה שתקן הוא: **[יט]** השוערים. הממונים לשמור שערי המקדש: **ולא יבוא**. לשמור שלא יבא בהם הטמא לכל דבר ממיני הטומאות: **[כא]** והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מלחמה בעבור זה כי את עתליהו המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה:

דברי הימים ב פרק-כד

[ד] לחדש. לתקנו ולבנות מה מחדש: **[ה]** מזי שנה בשנה. להוצאות התקון הצריך בכל שנה ושנה: **תמהרו לדבר**. לכו מהרה וקבצו הכסף: **[ו]** מדוע לא דרשת. כאומר היה לך לדרוש עליהם אם ממהרים הם להביא מיהודה וכו': **את משאת משה**. במ"ב מפורש שלשה כספים והם מחצית השקל המוטל על כל איש מישראל ומי שהעריך עצמו או זולתו ומי שהקדיש מה לבדק הבית וכולם קרואים משאת משה ר"ל התשורה שצוה משה להביא: **והקהל לישראל**. ר"ל ומה שהיה מדרך הקהל מישראל להביא מאז לאוהל העדות: **[ז]** בניה. שהיו לה מאיש אחר הם פרצו את בית האלהים אם כן מהצורך לתקן וגם כסף הקדשים שהיה בבית ה' עשו לבעלים ואפס א"כ הכסף ולכן מהצורך לקבץ כסף מאת הקהל על צורך התקון: **[ח]** חוצה. בהעבר שכלפי החוץ: **[ט]** ויתנו קול. ר"ל הכריזו ברבים: **על ישראל**. מה שצוה על ישראל בהיותם במדבר והם הכספים האמורים למעלה: **[י]** וישמחו. ר"ל הביאו הכסף בשמחה: **עד לכלה**. ר"ל הביאו יום יום עד שכלו כולם להביא איש לא נעדר:

יֵא ויהי בעת יביא וכו'. בעת שהביאו את הארון אל תוך הבית בפקודת המלך אשר ביד הלויים וכאשר ראו את הכסף רב בו כי משקלו כבד אז בא סופר המלך וכו': **ויערו**. שפכו הכסף מן הארון: **ליום ביום**. כי מצות המלך היה להביאו בכל לילה מן החוץ אל תוך הבית וכאשר ראו שרב הכסף אז שפכו הכסף ממנו: **יב** אל עושה מלאכת וכו'. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראים אדרכלין: **ויהי שוכרים**. והם יהיו שוכרים חוצבי אבן וחרשי עץ: **לחרשי ברזל**. גם יהיו שוכרים את חרשי הברזל ונחשת: **יג** ויעשו וכו'. עשו מה שעליהם לעשות: **ותעל וכו'**. בידם. על ידם עלתה חזוק למלאכת התקון: **על מתכנתו**. על כנו ובסיסו ור"ל שתקנו את כל הצריך לתקן: **יד** וככלותם. לחזק את כל בית ה': **וכלי זהב**. ושאר כלי זהב וכסף: **תמיד**. הם התמידין שבכל יום בבוקר ובערב: **טז** בישראל. במה שהעמיד להם מלך מזרע דוד: **ועם האלהים**. במה שקרב את ישראל לעבודת המקום: **וביתו**. במה שהעמיד בה הממונים: **יז** וישתחוו למלך. ארז"ל שעשאוהו אלוה באמרם אליו הנה נאמר והזר הקרב יומת (במדבר י"ח) ואתה היית בבה"מ ששה שנים ועודך חי ומהראוי לעבוד אותך עבודת אלהות: **אז שמע המלך**. קבל דבריהם: **יח** ויעזבו וכו'. ונמשך מזה שעזבו את בית ה' ועבדו האשרים: **באשמתם זאת**. בעבור אשמתם זאת: **יט** ויעידו בם. התרו בם ע"ש שדרך המתרה להתרות בעדים למען לא יכחש בדבר: **ולא האזינו**. לא הטו אוזן לשמוע: **כ** מעל לעם. במקום גבוה מכל העם למען ישמעו כולם: **כא** במצות המלך. הוא צוה לרגמו באבן: **כב** החסד אשר עשה. אשר הצילו מן המיתה והמליכו על ישראל: **ירא ה'**. שעל חנם הורגים אותי וידרוש מהם את דמי לקחת נקמתי: **כג** לתקופת השנה. ר"ל כאשר הקיפה החמה לבא אל הנקודה ההיא בעצמה שעמדה בעת שנהרג: **מעם**. ר"ל מן העם כי עזבו את העם והשחיתו את השרים לבד להראותם שבא בעונש על אשר השתחוו למלך: **כד** כי במצער. ר"ל נראה הדבר שבא בעונש ובהשגחה כי בא ארם באנשים מעטים ובני יהודה היו חיל רב ועכ"ז נפלו בידם: **עשו שפטים**. עשו בו דין משפט יסורין: **כה** ובלכתם. ובעת שהלכו הארמים ממנו ולא על שחמלו עליו רק כי עזבוהו חולה בחלים רבים כי עשו בו מה שמצאה ידם: **התקשרו**. בעת ההיא התקשרו עליו עבדיו בעבור נקמת דמי בני יהוידע ועם שרק זכריהו נהרג אמר בני וכן ובני דן חושים (בראשית מו): **כז** ובניו. זכרון ספור בניו: **ירב המשא עליו**. ומה שרבה עליו המשא רוצה לומר מרבית הנבואות שנבאו עליו הנביאים: **ויסוד**. ספור יסוד בית האלהים אשר חיזק ותיקן: **על מדרש**. הספר של דברי הימים מהמלכים נקרא מדרש כי בו נדרש ספורי עניני המלכים והקורות:

[ד] ככתוב. כי עשה ככתוב בתורה ולתוספת ביאור אמר בספר משה: על בני. בעבור עון הבנים: איש בחטאו וזולתו. ר"ל כל המתים המה כל איש בחטאו ולא בחטא זולתו: [ה] לבית אבות וכו'. לכל בית אב לבד ולכל שר אלף ומאה עם אנשיו לבד: [ז] כל בני אפרים. מלכות עשרת השבטים קרויה על שם אפרים על כי ירבעם המלך הראשון שעליהם היה מבני אפרים: [ח] כי אם בוא אתה. בוא למלחמה לבד ולא עמהם: יכשילך. ר"ל פן יכשילך ומענינו תבין חסרונו ור"ל אם יבואו עמך צבא ישראל פן יכשילך האלהים לפני האויב: [ט] ומה לעשות. ר"ל וכי אפסיד הכסף הלא לא יחזירו לי: יש לה' וכו'. וימלא חסרונוך ממקום אחר: [י] ויבדילים. מבין אנשי יהודה: ויחר אפם. כי לבזיון יחשב להם: [יב] נבקעו. נבקע כריסם: [טו] אשר לא הצילו. ונראה א"כ שלא אלהים המה: [טז] הליועץ. וכי מי מינה אותך יועץ למלך: חדל לך. מדברך אלה: למה יכוד. מי מאנשי: כי יעץ אלהים. יעץ את עצמו: [יז] נתראה פנים. כאומר אין זה גבורה מה שבאו אנשיך פתאום והכו בעמי אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי: [יח] החוח. המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז וכאלו אומר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך מכ"ש לרדת עמך במלחמה: ותרמוס. על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו: [יט] אמרת הנה הכית וכו'. ולדבר גבורה יחשב אצלך ולזה נתגאית ורוצה אתה להרבות כבודך בהלחמך עמדי: עתה. הואיל וקנית כבוד מה בנצחון אדום שב בביתך ותשאר בכבודך: למה תתגרה ברעה. למה תתגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך: [כ] למען תתם. את אמציה ועמו ביד מלך ישראל: [כא] ויתראו פנים. ר"ל נלחמו פנים בפנים: [כג] משער אפרים. התחיל לפרוץ מן השער הנקרא שער אפרים ופרץ עד השער הנקרא שער הפונה והיה באורך ת' אמה: [כד] וכל הזהב. רוצה לומר ולקח את כל הזהב וכו' ומענינו תבין חסרונו: עם עובד אדום. עם כל הנמצא בבית עובד אדום כי בהיות הארון שם בימי דוד היה בביתו אוצרות הקדשים ונשארו שמה אף אחר שנלקח הארון משם: בני התערובות. הם בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו האבות: [כז] ומעת וכו'. ויקשרו. מעת ההיא התחילו לקשור עליו ולמרוד בו: [כח] בעיר יהודה. ר"ל בהעיר המיוחדת אשר ביהודה והיא עיר ציון:

דברי הימים ב פרק-כו

[ב] הוא בנה את אילות וישיבה ליהודה. כי שלמה כבשה מאדום כמ"ש אז הלך שלמה וכו' ואל אילות (לעי' ח') ובני אדום חזרו ולקחו אותה מיהודה וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזיהו בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להתחזק בה ולהחזיקה בשלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה יאמר כי

אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזר לידם להחזיק בה עד כי מת ובא עוזיה ועשאה עיר מבצר: **[ד]** **ויעש הישר וכו'.** בכל וכו'. ר"ל בדבר הישר עשה כאביו ולא בדבר מה שלא טוב עשה: **[ה]** **ויהי לדרוש אלהים.** היה דרכו לדרוש אלהים: **המבין בראות האלהים.** היה בעל בינה להבין נפלאות במראות הנבואה הבאה מאלהים: **[ח]** **העמונים.** אולי הם המעונים שזכר והוא הפוך: **וילך שמו.** פרסום שמו הלך עד שבא אל מצרים: **עד למעלה.** ר"ל גדול מאד: **[ט]** **ויחזקם.** בכל פעם חיזק את המגדלים ההם: **[י]** **ויחצב בורות.** החופר במקום אבנים קרוי חוצב בלשון מקרא: **כי מקנה רב.** והיה צריך לבורות רבים להשקות המקנה: **ובשפלה ובמישור.** מהם רועים בשפלה ומהם במישור: **כי אוהב אדמה.** אוהב היה לעסוק בעבודת אדמה: **[יא]** **במספר פקודתם.** במספר מנינם הנמסר ביד יעיאל וכו': **על יד חנניהו.** הוא היה מוסר בידם המספר: **[יב]** **לגבורי חיל.** של גבורי החיל: **[יג]** **ועל ידם.** הנתנינים בידם ותחת ממשלתם: **בכח חיל.** הוא כפל ענין במ"ש ויורה על רב הכח: **[יד]** **ולאבני קלעים.** הכלים הנצרכים לאבני הקלע: **[טו]** **חשבונות.** מעשה אומנות הבאה ע"י מחשבה ועיון רב ולתוספות ביאור אמר מחשבת חושב ר"ל הנעשה במחשבת של החושב והוא הרגיל במחשבת העיון: **להיות על המגדלים.** מעשי האומנות ההם עשה לשומם על המגדלים לירות בהם בחצים ובאבנים: **כי הפליא.** עשה דבריו נפלאים להיות נעזר בהם עד כי נתחזק על ידיהם: **[טז]** **עד להשחית.** עד כי נשחת להרשיע בעבור רוב גובה הלב: **[יז]** **לא לך.** לא הותר לך להקטיר: **כי מעלת.** כי פשעת בזה: **ולא לך לכבוד.** ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שיהא לך בהקטרה זו כבוד מה' כי לא כן הוא: **[יט]** **ויזעף.** על שמיחה בו: **ובידו מקטרת.** וכבר היה בידו המחיתה ובו הקטורת: **ובזעפו.** ובעת זעפו פרחת הצרעת במצחו ולפי שהצרעת לבנה הוא כמ"ש ואם בהרת לבנה הוא (ויקרא י"ג) לזה אמר לשון זריחה כי מבהיק בעבור הלובן: **מעל.** בעמדו מעל המזבח: **[כ]** **ויבהילוהו.** הוציאוהו משם בבהלה ומהירות: **נדחף לצאת.** מעצמו היה נדחף לצאת מהר בי ראה שה' נגעו ובעונש בא: **[כא]** **בית החפשית.** בבית החפשית רצה לומר עזב הנהגת המלוכה והיה חפשי מן העמל וכמ"ש רז"ל שהמלכות לעבדות יחשב לפי רב העמל: **כי נגזר.** כי נכרת מלבוא לבית ה' בעבור טומאת צרעתו לזה עזב גם הנהגת המלוכה: **על בית המלך.** היה ממונה על בית המלך להיות שופט משפט העם תחת המלך: **[כג]** **בשדה הקבורה.** ולא במערה של קברת המלכים: **מצורע הוא.** ואין מהראוי א"כ לקוברו במערה עם המלכים:

דברי הימים ב פרק-כז

[ב] **ככל אשר עשה.** ר"ל בדבר הישר עשה כאביו רק לא בדבר המעל ולא בא אל ההיכל ולהקטיר כמו שבא אביו: **ועוד העם.** ר"ל עם כי יותם היה

צדיק גמור עכ"ז היו העם משחיתים דרכיהם ולא למדו מדרכיו: **[ג]** הוא בנה. ר"ל בנה עליו בנין גבוה או שנפל וחזר הוא ובנהו מחדש: **[ה]** ושעורים עשרת אלפים. מוסב הוא על כורים:

דברי הימים ב פרק-כח

[ג] ויבער את בניו. היא עבודת המולך: **[ו]** בעזבם. בעבור עזבם ובעונש בא: **[ח]** בנים ובנות. ר"ל קטנים וקטנות: **[ט]** לפני הצבא. לקראת הצבא: בחמת ה'. בעבור שבערה חמת ה' על יהודה לזה נתנם בידכם ולא בעבור זכותכם: **[זעף]**. בכעס רב וגדול עד שהגיע אל השמים לרוב גדלו והוא מלשון מליצה וכאומר והנה בזה קבלו די גמולם: **[י]** ועתה. הואיל וקבלו די הגמול וכי מהראוי לכבשם עוד לעבדים ולשפחות: הלא רק אתם. ר"ל השביה ההיא לא לטובה לכם הבאתם עמכם רק אתם מביאים עמכם אשמות ופשעים: **[יא]** כי חרון. כי פן יהיה חרון אף ה' עליכם: **[יב]** על הבאים. לעורר לבבם לעזוב השבויים: **[יג]** הנה. אל שומרון: כי לאשמת ה'. את אשמת ה' ר"ל דברי הנחשבים בעיני ה' לאשמה אתם אומרים להוסיף עלינו עוד על חטאתינו אשר מאז: כי רבה. בדבר הזה יהיה לנו אשמה רבה וחרון אף מה' על ישראל: **[יד]** ויעזוב וכו'. לפני השרים עזבו הכל מידם והעמידם לפני השרים לעשות בהם הטוב בעיניהם: **[טו]** אשר נקבו. עזריהו וחבריו הנזכרים למעלה: ויחזיקו בשביה. שיהיו תחת ידם וברשותם: **[טז]** וכל מערמיהם. כל מי בהם שהיה ערום מבלי לבוש הלבישו מן השלל: **[יז]** וינעלו. נתנו מנעלים ברגליהם: **[יח]** וינהלו. הנהיגום על החמורים את כל מי שחלש כחו ונחלש ללכת ברגליו: **[יט]** אצל אחיהם. מבני שבט יהודה: **[כ]** בעת ההיא. שנלחם בו מלך ישראל: **[כא]** בערי השפלה והנגב. בהערים שעמדו בעמק ובערים הדרומים של יהודה: **[כב]** כי הפריע ביהודה. הוא גלה מעשיהם הרעים כי ע"י עשו בפרסום רב: **[כג]** ומעול. וגם הוא עצמו מעל בה': **[כד]** ויצר לו. עם שהוא שלח אליו לעזרו היצר לו עוד ולא חזקו כאשר שאל ממנו ואף שנלחם בעבורו עם מלך ארם כמ"ש במ"ב מ"מ לא יחשב לעזור הואיל והוא היצר לו בסוף: **[כה]** כי חלק. אף כי חלק אחז את האוצרות הנמצא בבית ה' וכו' ונתן חלק אחד למלך אשור אעפ"כ לא היה לו לעזרה: **[כז]** ובעת הצר לו. בעת שהיה צר לו לא שב לה' כי אם עוד הוסיף למעול יותר: הוא המלך. ר"ל כל ימיו היו בהויתו ולא חזר בו: **[כח]** המכים בו. הוא חוזר על אנשי דרמשק: להכשילו. כי בעבור זה היו ה' מענשו עוד יותר: **[כט]** ויקצץ. קלף וכרת מהם את הזהב: **[ל]** ויסגור. לבל יבא מי לבה"מ: **[לא]** כי לא וכו'. בעבור גודל רשעתו: מלכי ישראל. כי גם דוד ושלמה נקברו שמה אשר היו גם מלכי ישראל:

דברי הימים ב פרק-כט

[ג] פתח. כי אחז אביו סגרם כמ"ש למעלה ובא הוא ופתחם: **ויחזקם**. תקנם בבנין: **[ד]** לרחוב המזרח. העומדת בהר הבית: **[ה]** עתה התקדשו. הואיל ופתחתי את הדלתות התקדשו בטבילה למען תוכלו לבא לבית ה': **וקדשו וכו'**. והוציאו. קדשו בזה מה שתוציאו ממנו את הנדה היא העבודת כוכבים הראויה להנידה ממקומה להשליכה חוצה כדבר הנמאס ומתועב: **[ו]** ויסבו פניהם. חזרו פניהם ממנה לבל הפנות אליה: **[ז]** את הנרות. של המנורה: **[ח]** ויהי קצף. ובעבור זה היה הקצף: **ויתנם לזעוה**. נתנם לחרדה לכל השומע כי יחרד שלא יקרה לו כמקרים: **כאשר אתם רואים**. אשר כן הוא: **[ט]** בשבי. הנה הם בשבי: **[יא]** אל תשלו. לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר טהרת הבית: **כי בכם בחר וכו'**. אם כן מהראוי שתהיו זהירים בעבודת המקום: **[טו]** בדברי ה'. בדבר שהיא עבודת ה': **[טז]** לפנימה. הוא ההיכל ולתוספת ביאור אמר בית ה': **הטומאה**. העבודת כוכבים: **ויקבלו הלויים**. בהחצר קבלו מיד הכהנים כי לא היו רשאים ליכנס להיכל: **חוצה**. שהוא מחוץ לעיר: **[יז]** לקדש. לטהר את ההיכל: **את בית ה'**. זה ההיכל: **כלו**. גמרו לטהר את כל המקדש: **[יח]** פנימה. אל בית הפנימי מקום מושב המלך: **המערכת**. שעורכין עליו לחם הפנים: **[יט]** הזניח. שעזב מהם עבודת המקום ושמש בהם לעבודת כוכבים: **במלכותו**. בימי מלכותו: **במעלו**. ברוב מעלו: **הכנו**. טהרנו להיות מוכנים לעבודה הקדשנום לה' כבתחלה, ורז"ל אמרו שגנזום והקדישו אחרים תחתיהם כי נמאסו לגבוה: **[כא]** על הממלכה. לרצות לה' לכפר להם שיתקיים בהם המלכות: **ועל המקדש וכו'**. למען יעמדו ויתקיימו: **[כב]** ויחטאו. מתן הדם הנתון באצבע קרוי חטוי וכן וחטאת על המזבח (שמות כ"ט): **כי לכל ישראל וכו'**. בעבור כל ישראל אמר המלך להקריבם: **העולה**. הפרים והאילים והכבשים הביאו לעולה וצפירי העזים לחטאת: **[כג]** במצות דוד. כמו שצוה דוד וכו': **כי ביז ה'**. מצות השיר אמורה היא מה' ביד נביאיו ועם שלא הוזכר בפירוש בתורת משה: **[כד]** החל העולה. העלאת העולה: **ועל ידי וכו'**. חוזר על השיר לומר שהשיר היה ע"י כלי השיר שעשה דוד: **[כה]** והשיר משורר. ר"ל השיר היה משורר ע"י בעלי השיר: **הכל**. לא פסקו המשוררים ותוקעי החצוצרו' עד שגמרו העלאת העולה: **[ל]** בדברי דויד. בהלולים שעשה דוד ואסף: **עד לשמחה**. מרוב הדבקות אל המקום ברוך הוא שהיה להם בעת ההלול באו אל השמחה: **[לא]** מלאתם ידכם. התחלת הדב' וחנוכו נקרא מלוי ידים כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט) ור"ל והנה עד עתה חדלתם מעבודת המקום ב"ה ועתה התחלתם לעבדו: **זבחים**. שלמים: **ותודות**. שלמי תודה: **נדיב לב**. לפי שהעולה כולה כליל ואין לבעליהן בהם כלום לכן קורא למביאייהן נדיב לב: **[לב]** כל אלה. היו עולות ואמר לתוספת ביאור: **[לג]** והקדשים. שאר הקדשים והם שלמים ותודות: **[לד]** ויחזקום. רצה לומר היו

מסייעין להם: **המלאכה**. מלאכת ההפשט: **ועד יתקדשו הכהנים**. ר"ל וכן בכל פעם היו מסייעין להם עד אשר נתקדשו הכהנים להיות די בהם לכלות המלאכה: **כי הלויים ישרי לבב**. המה היו ישרי לבב למהר לקדש עצמן יותר מן הכהנים אשר נתעצלו בדבר: **[לה] וגם עולה לרוב**. ר"ל לזה היו צריכים הלויים לסייע את הכהנים כי המלאכה היתה מרובה כי הקריבו גם עולות מרובות עם חלבי השלמים ועם הנסכים לעולה ולא יכלו הכהנים להקריב כל אלה ולהפשיט: **ותכון**. כי הלויים סייעו בעבודת ההפשט: **[לו] על ההכין**. על אשר הכין אלהים להעם להיות הכל בסדור נפלא ועם כי נעשה הדבר בפתאום:

דברי הימים ב פרק-ל

[ב] בחדש השני. באייר ור"ל לעבר השנה לשיקרא ניסן: **[ג] בעת ההיא**. ר"ל בעת הראוי בחדש הראשון: **למדי**. למן די ר"ל שיהיה די בהם להקריב כל ישראל: **[ד] וישר הדבר**. למעלה אמר שהיו מתיעצים בדבר וכאן אמר שהיה הדבר ישר בעיני כולם והסכימו לעבר השנה: **[ה] ויעמידו דבר**. גזרו אומר להכריז בכל מקומות ישראל וכו': **כי לא לרוב**. כי לזמן מרובה לא עשו פסח ככתו' בתורה ולזה היה מהצורך להזכיר' ולזרזם: **[ו] וכמצות המלך לאמר**. לומר להם כמצות המלך אתם בני ישראל שובו וכו': **וישוב**. ואז ישוב גם הוא אל הפליטה הנשארת לעזור לכם: **מכף מלכי אשור**. כי אותם שבעבר הירדן כבר גלו מארצם ע"י אשור: **[ח] תנו יד**. ר"ל תקעו כף דרך התחייבות: **[ט] אחיכם ובניכם**. אשר הם בגולה יתן אותי המקום לרחמים לפני שוביהם לתת להם רשות לשוב להארץ הזאת: **[יא] ומנשה ומזבלון**. אף ששחקו על הרצים מ"מ אנשים מהם נכנעו ובאו: **[יב] לב אחד**. ר"ל הסכמה אחת: **בדבר ה'**. בדבר שהוא מצות ה': **[יג] המקטורות**. המזבחות העשויות להקטיר בהם לע"ג את הקטורת: **[טו] נכלמו**. על מה שאחרו להתקדש עד הנה ובעבורם עברו השנה: **ויביאו עלות**. לרצות לה' על מה שאחרו להתקדש: **[טז] ויעמדו על עמדם**. חוזר הוא על הלויים ולפי שאמר שהכהנים היו זורקים את הדם מיד הלויים לזה אמר שהלויים עמדו על מקום מעמדם ולא הוליכו את הדם כי ההולכה לעבודה יחשבו המה זרים לעבודה וז"ש כמשפטם בתורת משה שאסר עליהם העבודה: **מיד הלויים**. כי הכהנים קבלו את הדם והוליכו אל המזבח והושיבו המזרקות על ידי הלויים להיות מוכן לזריקה: **[יז] כי רבת בקהל**. בא ליתן טעם מדוע לא שחטו הבעלים עצמן את פסחיהם ואמר כי רבים היו נמצאים בהם אשר לא התקדשו ולא הותרו לבוא לעזרה ולזה היו הלויים ממונים על שחיטת הפסחים לשחוט בעבור מי שלא היה טהור: **להקדיש לה'**. ר"ל לעשות בעצמו את ההקדש והוא שחיטת הפסח: **[יח] רבת מאפרים**. בא לפרש מי היו מרבית העם ואמר שהיו מאפרים וכו': **כי**

אכלו. בא לפרש אם לא הטהרו איך אכלו הפסח ואמר כי באמת אכלו את הפסח בדרך אשר לא כן כאשר כתוב בתורה: **כי התפלל**. כי בעבור העון הזה התפלל יחזקיה עליהם ואמר ה' הטוב לכל יכפר בעד העון הזה והוא מקרא קצר ומובן מאליו בע"כ עשו שלא כהוגן כי לא היה מאפשר להעמיד אחרים במקומם כי אין הפסח נאכל אלא למנוייו אבל בדבר ביאת העזרה לשחוט הפסחים הואיל והיה אפשר בלויים לא באו בטומאה לעזרו: **[יט] כל לבבו הכין**. על יחזקיהו חוזר: **ולא כטהרת הקדש**. ועם שע"י נאכלו הפסחים בלא טהרה הראוי לקודש מ"מ הכנת לבבו היתה לה' והוראת שעה היתה: **[כ] וישמע ה'**. ולזה שמע ה' אל תפלתו וכפר על העון הזה: **[כא] ויעשו וכו'**. ר"ל בדבר הקרבנות הקבועים: **בכלי עוז**. בכלים חזקים בחשיבות: **[כב] על לב**. ר"ל דברים המקובלים להכניס בלבם אהבת המקום: **לה'**. בדבר עבודת ה': **את המועד**. זבחי המועד והוא מקרא קצר: **מזבחים**. היו מזבחים: **ומתודים**. על שלמי התודה הבא להודות עליו על הנסים: **[כג] שבעת וכו'**. לשמוח בהם ולזבח לה' מלבד שבעת ימי חג המצות: **[כד] כי חזקיהו**. בא לומר מהיכן ומאין היה להם בשר לכל העם הזה לאכול ולשמוח בכל הימים הללו ואמר כי המלך והשרים הרימו לקהל פרים וכבשים הרבה והכהנים מרובים הטהרו והקריבום שלמים ואכלו הקהל את הבשר: **[כה] והגרים**. אשר נתגיירו מן האומות: **[כו] לא כזאת**. לא היתה שמחה כזאת בירושלים כי היתה דוגמת חנוכת הבית שעשה שלמה: **[כז] וישמע בקולם**. ה' שמע בקולם והסכים על ידיהם:

דברי הימים ב פרק-לא

[א] הנמצאים. בירושלים: **עד לכלה**. עד שהשלימו לשבור ולהחריב הכל: **[ב] מחלקות**. המשמרות המחלקות העמיד כ"א על משמרו: **כפי עבודתו**. אשר מוטל ע"כ אחד מהכהנים להקריב העולה והשלמים והלויים לשרת בדבר השיר וכו': **מחנות ה'**. זה בה"מ: **[ג] ומנת המלך**. ותשורות המלך מן רכושו היה על דמי העולות וחוזר ומפרש לעולת הבקר וכו': **[ד] מנת וכו'**. הם תרומות ומעשר למען יחזקו כאשר לא יהיו טרודים לפרנסתם יחזקו בתורת ה' בדבר העבודה המוטלת עליהם: **[ה] וכפרוץ הדבר**. וכאשר נתחזק הדבר הרבו להבי' ראשית דגן וכו' והיא תרומה הקרויה ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים י"א): **ודבש**. הוא דבש התמרים ועם שאינם חייבין מן התורה בתרומה: **[ו] וגם הם**. הביאו גם הם אף מעשר בקר וצאן: **ומעשר קדשים**. אף מהקדשים שהקדישו הביאו מהם המעשרות ואע"פ שהמה פטורים מן המעשר: **הביאו**. את כל אלה הביאו לירושלים והניחום ערמות: **[ז] החלו**. התחילו ליסד את הערמות ר"ל להתחיל לצבור והוא מושאל מל' יסוד הבנין: **כלו**. השלימו את הערמות: **[ח] את ה'**. על שנתן בלב העם להביא

עד להרבות: **[ט]** על הערמות. אם כבר לקחו מה מהם: **[י]** עזריהו הכהן. יתכן שהוא אחיטוב הנזכר בד"ה (א' ה') ועיין בסוף מלכים חשבון הדורות: **לבית צדוק**. אשר היה מבני צדוק: **מהחל**. מעת שהתחילו להביא התרומה היה לנו מהם לאכול ולשבוע ועוד נותר מהם עד לרוב כי נתברכו התבואות ומרובים התרומות: **את ההמון**. מרבית הערמות הללו הם הנותר: **[יב]** ויביאו. אל הלשכות: **והקדשים**. הם התרומות והמעשרות שהקדישו מהדברים שאינם חייבים מן התורה: **[יג]** פקידים. היו ממונים תחת יד כנניה וכו': **במפקד יחזקיה**. במצות יחזקיה וכו': **[יד]** השוער. שומר שער המזרח: **על נדבות**. היה ממונה על הנדבות המובאות בדבר אלהים לחלקם בין הכהנים הן תרומה הן בשר קה"ק: **[טו]** ועל ידו. ואחריו במעלה היו ממונים עדן וכו' להיות בערי הכהנים ממונים באמונה לתת לכ"א חלקו בין גדול בין קטן: **[טז]** מלבד וכו'. ר"ל מלבד הניתן בעריהם היו נותנים עוד לזכרי המיוחסים הנודעים לכהנים אשר היו מבן שלש שנים ומעלה בעת באו לבית ה': **לדבר**. להיות להם למאכל ביום ויום: **לעבודתם**. ר"ל לא בכל עת בואם כ"א בבואם לעבודתם במשמרתם הקבוע להם כפי שנחלקו כי אז היה דרכם להביא עמהם בניהם הקטנים להרגילם לעבודה ואז ניתן להם: **[יז]** ואת התיחש. הממונים חלקו תרומה לכהנים המיוחסים לסדר תולדת בית אבותיהם והמעשר חלקו ללויים מבן עשרים שנה ומעלה לאותם הקבועים במשמרות כפי אשר נתחלקו: **[יח]** ולהתיחש. ולכל המיוחסים של כל טפס וכו' של כל קהל הלויים: **כי באמונתם**. בעבור שהיו נאמנים לה' היו מקדשים את הקדש לשמרו בטהרה ולזה חלקו לכולם את המעשר: **[יט]** בשדי וכו'. אותם היושבים בשדי וכו' ר"ל הכהנים היושבים בעריהם שלא הגיע זמן עבודת אנשי משמרתם: **אנשים וכו'**. עליהם היו ממונים האנשים אשר נקבו בשמות למעלה והם עדן וחבריו ועליהם לתת מנות וכו' ולכל הלויים המיוחסים ובא לומר שהממונים ההם לא חלקו כ"א להיושבים בעריהם ולא אל הבאים לבית ה': **[כ]** כזאת. הצואה ההיא צוה בכל ארץ יהודה לחלק תרומה והמעשר לכל הכהנים והלויים היושבים בכל הארץ: **והאמת**. עשה הכל באמת לשם ה' ולא ברמיה: **[כא]** בעבודת וכו'. בין בדבר עבודת בית ה' בין בדבר התורה ובין בדבר שצוה לדרוש לאלהיו את הכל עשה בכל לבבו והצליח בהם:

דברי הימים ב פרק-לב

[א] אחרי וכו'. ר"ל אחר הדברים הטובים האלה שעשה יחזקיה באמת לשם ה' מ"מ בא עליו סנחריב וזהו לפי שבני יהודה הרעו מעשיהם: **ויאמר לבקעם**. חשב לבקעם וכן בקעם ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כ"א) ור"ל חשב להרגו וכן הרגו: **[ב]** ופניו. שם פניו לפנות להלחם

בירושלים: **[ג]** **לסתום וכו'**. שלא ימצא מים לשתות וילך לו: **ויעזרהו**.
לסתמם: **[ד]** **בתוך הארץ**. מחוץ לירושלים: **[ה]** **ויעל וכו'**. ר"ל הגביה
את החומה למעלה מן המגדלות: **ולחוצה**. מן החומה ההיא בנה עוד
חומה אחרת וחיצק פרצות המלוא שהיתה בעיר דוד: **[ח]** **זרוע בשר**.
עזרת זרוע בשר: **[ט]** **והוא על לכיש**. אז היה נלחם על לכיש ועמו כל
אנשי ממשלתו: **על יחזקיה**. חוזר על ראשית המקרא לומר ששלח אל
יחזקיה: **[י]** **על מה וכו'**. כאומר אם היה לכם בטחון מה להנצל מידי
היה מהראוי לשבת במצור ובמצוק זמן מה להשיג תכלית טוב אבל
הואיל ובטחון אין ובע"כ תהיו נמסרים בידי מה לכם לשבת במצור צאו
מיד אלי ועבדו אותי: **[יא]** **הלא יחזקיהו**. כאומר הסתת יחזקיה תועיל
שתמותו ברעב ובצמא ולא לטובה היא כי אומר ה' יצילנו ואין זה בטחון:
[יב] **הלא הוא**. כי הלא הוא בעצמו הסיר הבמות הנעשים למקום ואמר
לכם לפני מזבח אחד תשתחוו וכו' ומיעט א"כ בעבודת האלוה ואיך א"כ
יעזרו: **[טו]** **כזאת**. בדבר הבטחון כזאת: **אף כי**. כ"ש אלהיכם לא יצילו
אתכם הואיל והסיר יחזקיה את במותיו וכמ"ש למעלה וא"כ אין לכם
בטחון מה: **[טז]** **ועוד**. שדברו דברי חרוף: **[יח]** **יהודית**. בלשון יהודית
למען יבינו כולם: **למען ילכדו**. בחושבם שימס לבבם ולא יעצרו כח
להלחם: **[יט]** **מעשה וגו'**. אשר המה מעשה ידי אדם: **[כא]** **ומיציאי**
מעיו. בניו המיתו אותו בבית אלהיו כמ"ש במ"ב: **[כב]** **וינהלם מסביב**.
את כלם מסביב נהגם בנחת ובחמלה: **[כג]** **מאחרי כן**. אחר שנעשה לו
הנס הזה היה מנושא ומכובד לעיני כל העמים: **[כד]** **בימים ההם**. שלשה
ימים לפני מפלתו של סנחריב: **עד למות**. עד שהיה קרוב למות: **ויאמר**
לו. קצר וסמך על המבין שאמר לו שקבל תפלתו ויחיה וגם נתן לו מופת
ע"ז כמ"ש במ"ב: **[כה]** **ולא כגמול**. לא כמו שגמל עליו המקום ב"ה השיב
לו: **כי גבה לבו**. במה שהראה לשלוחי מלך בבל את כל בית נכותו
להתגאות בהם כמ"ש במ"ב: **[כו]** **בגובה לבו**. בעבור עון גובה לבו:
[כח] **לכל בהמה ובהמה**. לכל מין ומין בפ"ע: **ועדרים לאורות**. בכל אבוס
העמיד עדרים: **[ל]** **את מוצא**. את מקום מוצא עליון של גיחון: **ויישרם**.
הוליקם בדרך ישר צד מטה אל רוח המערב לעיר דוד: **בכל מעשהו**. ר"ל
ברוב כי הרוב הוא ככל: **[לא]** **וכן וגו'**. חוזר למעלה כאומר הנה ברוב
הדברים היה מוצלח וכן פעם נסהו ולא הצליח בו והוא בדבר מליצי שרי
בבל: **לדרוש המופת**. לשאול אמיתת המופת הנעשה בארץ בעת חליו
כמ"ש למעלה: **עזבו האלהים**. ר"ל לא הטה אז את לבבו לא לטובה ולא
רעה: **לנסותו**. למען נסותו לדעת כל אשר בלבבו: **[לב]** **בחזון ישעיהו**.
ר"ל בדברי נבואות ישעיה: **על ספר**. כמו ועל ספר: **[לג]** **במעלה**. במקום
המעולה שבהם וארז"ל עם דוד ושלמה:

דברי הימים ב פרק-לג

[ד] אשר אמר וכו'. כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה: **בירושלים**. בבית ה' אשר בירושלים: **[ה]** בשתי חצרות. עזרת כהנים ועזרת ישראל: **[ו]** והוא העביר וכו'. הוא עבודת המולך: **ועונן וכו'**. הם מעשה כשפים: **[ז]** בבית וכו'. פסל הסמל שעשה שמה בבית האלהים: **לעילום**. כמו לעולם: **[ח]** ולא אוסיף וכו'. גם זה מדברי ה' שאמר לדוד ולשלמה: **[ט]** מן הגוים. יותר מן הגוים וכו': **[י]** וידבר ה'. ע"י הנביאים: **[יז]** מערבה. ממערב מי גיחון ההולך בנחל: **ולבוא**. משם משך החומה לבוא בשער הדגים ומשם הלך וסבב את העופל והוא שם מגדל: **[טז]** ויבן את מזבחה. ר"ל תקנו וחדשו: **[יז]** רק לה'. ועל כל זה אסורים הם משנבנה הבית: **[יח]** הנם על דברי. הנם כתובים על דברי הימים של מלכי ישראל: **[יט]** והעתר לו. מה שה' קבל תפלתו: **[כג]** כי הוא אמון. ר"ל הוא היה בהיותו מתחלה עד סוף הרבה אשמה ולא שב מדרכיו:

דברי הימים ב פרק-לד

[ג] ובשמנה וכו'. בעת שהיה בן שמנה שנים והיא לעת מלכו בתחלת מלכותו: **[ד]** וינתצו. אנשיו נתצו לפניו: **והדק**. עשאים דק דק: **הזובחים**. של הזובחים להם למען לבזותם: **[ה]** כהנים. כהני עבודת כוכבים שכבר מתו: **[ו]** ובערי מנשה וכו'. ואף שכבר גלו עשרת השבטים מ"מ מעט מהם נשאר בארצותם: **בחרבותיהם**. ר"ל נתן מצבותם מסביב בחרבותיהם של עצמם והם כלים העשויים לנתוץ בהם כמו ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו (יחזק אל כ"ו): **[ח]** לטהר. ר"ל אשר גמר טהרת הארץ והבית אז שלח את שפן וכו': **המזכיר**. הממונה על ספר הזכרונות: **[י]** עושי המלאכה. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ונקראים בדרז"ל אדרכלין ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי מה ששירו אותם: **ויתנו אותו**. והם יתנו אותו אל עושי המלאכה וכו' ר"ל הם ישלמו שכר הפועלים אשר יתקנו ויחזקו את הבית: **[יא]** ויתנו לדרשים. יפרש מי הם הפועלים ואומר לחרשים והם כורתים העצים בתמונה הנרצה: **ולבונים**. בוני הקירות: **אבני מחצב**. אבנים חצובים ביושר: **למדברות**. הם המקשרין את הבנין להיות הכל בחבור אחד: **ולקרות**. על תקרת המכסה: **[יב]** והאנשים. האומנים הפועלים: **לנצח**. לזרז על המלאכה ולנגוש אותם: **כל מבין**. כל מי שהיה בעל בינה בדבר השיר עמד בכלי שיר לשורר בעת הבנין: **[יג]** ועל הסבלים. גם העמיד ממונים על הסבלים והם נושאי המשאות לבנין: **ומנצחים**. העמיד נוגשים על כל עושי המלאכה לכל מין עבודה ועבודה: **סופרים**. לכתוב מספר הכסף הבאה בנדבה לקדש הבית: **ושוטרים**. הם הכופים לתת את הכסף מה שנדב כ"א: **ושוערים**. שומרים שערי המקדש ורואים את הבאים אל המלאכה: **[יד]** ובהוציאם וכו'. לצורך הבנין: **ביד משה**. ר"ל מה שכתב משה בידו: **[טו]** ספר התורה מצאתי. יתכן שעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל

לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו גם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס' ת' ההיא והטמינו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוה וכאשר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחר בדקי הבית מצאה וארז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרשי תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועל כי מאז חפשו אחריה ולא מצאוה אמר כמבשר ספר התורה ההיא מצאתיה בבית ה': **ויתן וכו'.** ר"ל הראה לו הנמצא כתוב בתחילת הדף כי חשב את הדבר לאות ורמז להחריד את העם: **[טז] כל אשר נתן.** ר"ל דבר המוטל עליהם ונתון בידם: **[יז] ויתינו.** התיכו את הכסף לעשות מטבעות להוציא בהוצאה: **על יד המופקדים.** הם האומנים הגדולים הקרוים אדרכלין והמה נתנו על יד עושי המלאכה הם האומנים הפועלים: **[יח] ספר נתן לי.** ר"ל נתן לו ספר הנאבד כשהיא מגוללת בדף הזה: **ויקרא בו.** בהדף ההוא: **[יט] ויקרע וכו'.** בעבור החרדה כי גם הוא חשבו לאות וסימן: **[כא] דרשו את ה'.** שאלו לנביאים עלי ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה בתחלת הדף אשר מהנראה שהוא לאות אשר גדלה חמת ה' וכו': **לעשות.** אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחלת הדף ההוא: **[כב] ואשר המלך.** ר"ל ושאר השרים אשר שלח המלך: **אל חולדה.** ארז"ל מפני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם, או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים: **שומר הבגדים.** של המלך: **במשנה.** בין שתי החומות שהיא משנה להעיר: **כזאת.** כדברי המלך: **[כד] הנני מביא.** ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וכו': **[כו] ואל מלך יהודה.** ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו: **הדברים אשר שמעת.** ר"ל אף שהגזרה גזורה כאשר שמעת לא תהיה כליל עמהם: **[כז] בשמעך את דבריו.** ר"ל בעת השכלת בדברי האות הזה אשר היא מה': **[כח] אל קברותיך.** ולא תקבר בארץ העמים: **בשלוס.** עם כי מת במלחמה מ"מ תחשב לו לשלוס על כי לא ראה בהרעה הבאה על ישראל: **וישיבו.** חלקיה וחבריו: **[ל] ספר הברית.** ספור התוכחות הנאמרים בברית: **הנמצא בית ה'.** וזהו על בי בהספר ההוא מצאו תוכחות מגולה בפתיחתה ואף היא כתובה בידי משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות עצומות להחריד את העם לשוב לה': **[לא] על עמדו.** על המקום המיוחד למלך לעמוד שם: **את דברי הברית.** דברי התורה הנתונה בברית: **[לב] ויעמד.** העמיד כולם בברית: **ויעשו.** מאז והלאה עשו כדברי התורה הנתונה בברית: **[לג] ויעבד.** העביד את כל הנמצא בישראל וחוזר ומפרש מהו העבודה ואמר לעבוד את ה':

דברי הימים ב פרק-לה

[א] לחדש הראשון. לפי שנא' למעלה שחזקיה עשה פסח בחדש השני לזה אמר שיאשיה עשה בחדש הראשון כמשפט: **[ב] על משמרותם.** כ

י"א במשמר שלו: **ויחזקם**. זרזם באזהרה לעשות עבודת ה': **[ג] ללויים המבינים**. לכהנים בני לוי המלמדים בינה לישראל ובו': **תנו את ארון**. רז"ל אמרו שצוה לגנוזו במקום מטמון שעשה שלמה למען לא יוליכוהו בגולה עם ישראל ולפי פשוטו יאמר כי המלכים הרשעים אשר קדמו לו העבירו הארון ממקומו והעמידו תחתיו הפסל לזה אמר להם להחזירו למקומו: **אין לכם משא בכתף**. ר"ל אחר שתשאו את הארון בכתף להחזירו למקומו שוב לא יהיה לכם מעתה שום עבודת משא בכתף ולזה תהיו פנוים ועבדו את ה' ועמו בדבר הקרבנות: **[ד] והכינו**. את עצמכם הכינו כל א' לבית אבתיו כפי אשר נחלקתם כאמור בכתב דוד ושלמה: **[ה] בקדש**. בהעזרה: **לפלגות בית האבות**. למחלוקת בית האבות כ"א לבד: **לאחיכם בני העם**. את בני ישראל צוה להעמיד כל בית אב לבד לעשות את הפסח: **וחלוקת וכו'**. וכן הלויים יעמדו כל בית אב לבד: **[ו] והתקדשו**. טהרו את עצמכם: **והכינו**. גם הכינו וזרזו את אחיכם לטהר את עצמם לעשות הפסחים כדבר ה': **[ז] לכל הנמצא**. בירושלים: **ובקר**. לשלמי חגיגה: **[ח] לעם**. וחוזר ומפרש שהם לכהנים וללויים: **חלקיה**. ר"ל השרים חלקיה וכו' פקידי בית האלהים הם נתנו לכהנים לפסחים וכו': **[י] ותכון העבודה**. נעשית העבודה בתקון ובהכנה: **על עמדם**. על מקום מעמדם כל משמר לבד: **על מחלקותם**. כפי שנחלקו למשמרות: **כמצות המלך**. אשר צוה שתעמוד כל משמר לבד: **[יא] וישחטו**. הלויים שחטו כי השחיטה כשרה בזרים: **מידם**. מיד הלויים כי הכהנים הושיבו בידם המזרקות עם הדם להיות מוכן לזריקה: **מפשיטים**. עורות הפסחים: **[יב] ויסירו העולה**. מכל פסח הסירו דבר העולה ממנו על מזבח והם האימורים: **לתתם**. לתת הפסחים להכתות החלוקות מבתי אבות וכו': **להקריב לה'**. חוזר על ראשית המקרא לומר הסירו העולה להקריב לה': **וכן לבקר**. ובן עשו לבקר של שלמי חגיגה שהסירו מתחלה האימורים ואח"כ נתנו הבקר לבעליהם: **ויבשלו הפסה באש**. ר"ל צלו אותו באש וזהו כמשפט: **והקדשים**. בשר השלמים: **ויריצו**. הוליכו במרוצה את הבשר לבני העם: **[יד] ואחר**. אח"כ הכינו גם לעצמם ולהכהנים כי הכהנים היו עסוקים בהעלאת העולות והאימורים ולזה היו הלויים מכינים לעצמם ולכהנים: **[טו] על מעמדם**. עמדו על מקום מעמדם לשורר: **כמצות דוד**. ר"ל בהלולים שתקן דוד ואסף וכו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בסי' תהלים: **והשוערים**. שומרי השערים עמדו במקומם כ"א בשערו: **אין להם לסור**. לא היה להם צורך לסור מעבודתם להכין פסחיהם כי אחיהם הלויים הפנוים מעבודה הם הכינו להם: **[טז] ותכון**. הכל היה בתקון רב ובסדר נפלא בין בדבר הפסח בין בדבר העולות: **[יז] הנמצאים**. בירושלים: **ואת חג המצות**. ר"ל הקרבנות הקבועות בכל יום ועולות ראיה ושלמי חגיגה: **[יח] כמוהו**. להיות כמוהו בטהרה יתירה ובתקון נפלא: **מלכי ישראל**. הם דוד ושלמה שהיו גם מלכי ישראל: **הנמצא**. הבא מעריו ונמצא בירושלים: **[כ] אשר הכין וכו'**. אשר העמיד דבר הבית על מכונו ובסיסו בהעמדת המשמרות וכיוצא: **נכו**. פרעה נכו וכן נאמר במ"ב: **על פרת**. סמוך לנהר פרת: **[כא] מה לי ולך**. ר"ל מה לי עליך ומה לך עלי וכו'

אויבים אנחנו זה לזה: **לא עליך אתה היום**. היום הזה אינני הולך עליך ואמר אתם לתוספת ביאור: **אל בית מלחמתי**. אל מקום מלחמתי והוא על מלך אשור: **ואלהים אמר לבהלני**. אולי שמע מפי ירמיה בדבר ה' למהר ללכת בבהלה על אשור: **חדל לך מאלהים**. ר"ל חדל לך מהלחם עם אלהים אשר עמי וכאומר הלא מפי ר' אני הולך וא"כ הוא עמי ואם תעכב על ידי מללכת יחשב כאלו תלחם עמו לזה חדל לך ולא ישחיתך האלהים. (כב) ולא הסב. לא החזיר פניו ממנו ובכדי להלחם בו שינה בגדי המלוכה ללבוש בגדי מלחמה: **מפי אלהים**. מה שאמר לו דברי ירמיה מפי אלהים: **[כג] ויורו היורים**. המורים בקשת ירו בו חצים: **העבירוני**. העבירו אותי מן המרכבה ההיא כי נעשיתי חולה מאוד וקשה לי לרכוב בה: **[כד] על רכב המשנה**. השניה ההולכת אצל מרכבתו הנוחה יותר לרכוב בה: **[כה] השרים והשרות**. המשוררים והמשוררות וכאשר המשורר בדבר שמחה נקרא משורר כן בדבר קינה ויללה נקרא משורר כי תוכן א' להם בדבר הרמת הקול ובהכרעת הנעימה: **בקינותיהם**. ר"ל בעת אשר קוננו קינה מה אמרו אז זכרון מיתת יאשיהו לקונן גם עליו: **ויתנום לחוק**. קבעו חוק בישראל להזכיר מיתת יאשיהו בקינותיהם: **והנם כתובים**. הקינות של יאשיהו: **על הקינות**. בספר איכה: **[כו] וחסדיו**. החסדים אשר עשה ככתוב בתורה:

דברי הימים ב פרק-לו

[ג] בירושלם. ר"ל ממלוך בירושלים: **ויענש**. על שהמליכו את יהואחז לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה: **[ו] ויאסרהו**. קשרו בשלשלאות של נחושת להוליכו אל בבל ומת בדרך כמ"ש בירמיה: **[ז] בהיכלו**. בארמונו שהיה לו בבבל: **[ח] והנמצא עליו**. ר"ל תועבותיו שבסתר אשר נתגלה לאחר זמן: **[ט] בן שמונה שנים**. ובמ"ב נאמר בן שמונה עשרה שנה ואלו יהויקים אביו המליכו בחייו עשר שנים על כי ראה אשר עם הארץ המליכו לפניו את אחיו הקטן ממנו וחשש פן לאחר מותו ימליכו הקטן לפני הגדול לזה המליכו בחייו ואמר כאן עת מלכו בחיי אביו ובמלכים ב' עת מלכו לאחר מות אביו: **ושלשה חדשים וכו'**. ר"ל משמלך לאחר מיתת אביו ובמ"ב לא חש לכתוב עוד עשרה ימים: **[י] ולתשובת השנה**. ר"ל לעת שבא השמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהי' עומדת כאשר שלח גדודיו על יהויקים אז שלח על יהויכין בנו (אולם כבוש יהויקים והמלכת יהויכין וכבושו והמלכת צדקיה היה הכל בשנה אחת): **ויביאהו בבלה**. במ"ב נאמר שיצא אליו מעצמו להמסר בידו: **כלי חמדת**. כלים החמודים של בית ה' צדקיהו אחיו לפי שנאמר למעלה שאחר יהויקים מלך יהויכין בנו אמר כאן שחזר והמליך את צדקיהו אחיו של יהויקים: **[יב] מפי ה'**. אשר ניבא לו מפי ה': **[יג] אשר השביעו**. להיות לו לעבד: **ויקש את ערפו**. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה

ערפו עד שהיה לו מהאי אפשר לסבב פניו אל ה': **[טו]** **וישלח**. שלח דבריו עליהם: **השכם ושלוח**. שלח בהשכמה ר"ל בזריזות: **כי חמל**. וחשב אולי ישובו ולא יאבדו הם והבית לא יחרב: **[טז]** **ומתעתעים בנביאינו**. ר"ל אמרו שעוד הנביאים המה תועים מדרך הישר או הוא ענין לעג, כמו והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כ"ו) ור"ל כמלעיג ומתעה: **עד לאין מרפא**. עד שלא רצה לכפר עוד ועל שהחטא הוא חולי הנפש אמר לשון רפואה על הכפרה וכן ושב ורפא לו (ישעיה ו'): **[יז]** **ויעל**. העיר לב מלך כשדים לעלות עליהם: **הכל נתן בידו**. ה' מסר בידו את הכל: **[יט]** **להשחית**. שברו וקלקלו להשחית אותם: **[כ]** **השארית**. מה שנשארו מן החרב הגלה לבבל: **עד מלוך וכו'**. עד שכבש מלך פרס את בבל ומלך בה: **[כא]** **למלאות דבר ה'**. ר"ל מה שהיו בגולה כפי מספר הימים ההם היה בכדי להשלים דבר ה' אשר היה בפי ירמיה שיהיו בגולה עד שתתרצה הארץ להתפייס על שלא שבתה מעבודה בשנות השמטו' ויובלות כי בעודם עליה לא קיימו השמטות והיובלות כתקן: **כל ימי השמה שבתה**. ר"ל בזה התפייסה כי תמורות השמטות והיובלות שבתה מעבודה כל הימ' שהיתה שממה מאנשיה ואין עובר בה: **למלאות שבעים שנה**. להשלים שבעים שנה של שממון מול שבעים שנה של שמטות ויובלות שבטלה וכמ"ש רז"ל בס"ע: **[כב]** **ובשנת אחת**. בשנה הראשונה: **לכלות**. לעת כלה הזמן אשר דבר ה' בפי ירמ' והוא בכלות שבעים שנה מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה וכאשר פרשנו בדניאל: **ויעבר קול**. צוה להכריז: **בכל מלכותו**. בכל מדינות מלכותו: **וגם במכתב**. שלח הדברים האלה במכתב: **לאמר**. וכה אמר: **[כג]** **נתן לי**. ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות א"כ מהראוי לי לעשות מצותו: **פקד עלי**. צוה עלי לבנות ובו' כמ"ש האומר לכורש וכו' והיכל תוסד (ישעיה מ"ד): **אשר ביהודה**. אשר בארץ יהודה: **מי בכס**. כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בין האומות ולזה אמר מי הנמצא בכס מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרתו: **ויעל**. אל ארצם ר"ל הרשות נתון ממני לעלות: